



คู่มือการเรียนรู้

ฉบับชุมชน



คู่มือการเรียนรู้ฉบับชุมชน

คณะผู้จัดทำ

ดร.พัทธนันท์	हरररररกรररररर
รศ.ดร.อรจรรย์	ณ ตะกั่วทุ่ง
รศ.บรรจบ	กรรรมย์คำ
ผศ.ปาริชาติ	จันทรเพ็ญ
ดร.นภาพร	ยอดสิน

ออกแบบหน้าปกและจัดรูปเล่ม

ดร.พร้อมภาค	บั้งบัว
นางสาวชญากรณ์	พั้วพาณิश्य
นางสาวหทัยนันท์	ตาลเจริญ
นายโสภาค	เจริญสุข



คำขอบคุณ

ในการพัฒนาคู่มือเล่มนี้ ผู้จัดทำขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านตามรายชื่อที่ปรากฏอยู่ในภาคผนวกซึ่งเป็นผู้ที่ให้ความรู้และประสบการณ์ในการจัดทำบัญชีครัวเรือน การวิเคราะห์ และการวางแผนชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ศ.ดร.อารี วิบูลย์ พงศ์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคุณเนตรดาว ยิ่งยุบล ผู้จัดการภาคกลางของสถาบันการจัดการทางสังคมที่คอยให้ข้อมูลสนับสนุนการวิจัยตลอดจนข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำคู่มือเล่มนี้ และสำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณการวิจัยโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางชุมชนแห่งการเรียนรู้ รวมถึงคณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ที่สนับสนุนให้คณณักวิจัยดำเนินการวิจัยเป็นไปอย่างเรียบร้อย ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาคู่มือการเรียนรู้ฉบับชุมชน และที่มอดอกแบบรูปเล่มจากนิสิตปริญญาเอกคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะผู้จัดทำ



คำนำ

คู่มือการเรียนรู้...ฉบับชุมชน จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางสำหรับชุมชนที่มีความต้องการแก้ไขปัญหาทั้งภายในและภายนอกชุมชน และเป็นแนวทางในพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชน รวมถึงยกระดับความรู้ของสมาชิกทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) โดยเฉพาะการถอดความรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างองค์ความรู้จากบทเรียนในการดำเนินงานโครงการจังหวัดนำร่องบูรณาการเพื่อเอาชนะความยากจน ๑๒ จังหวัด จนกระทั่งพัฒนามาเป็นโครงการความร่วมมือเพื่อ การแก้ปัญหาความยากจนการพัฒนาสังคมและสุขภาวะ ๑๗ จังหวัด ตั้งแต่เดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ – เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยอาศัยความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชนเป็นหลัก ชุมชนที่มีข้อมูลจะสามารถนำข้อมูลไปใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยสามารถนำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง สามารถกำหนดกลไกที่เกี่ยวข้อง และสร้างการเรียนรู้ตามกระบวนการการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นขั้นตอน รวมถึงสามารถสร้างความเชื่อมโยงเป้าหมายของชุมชนกับทุกภาคส่วน จนเกิดการสนับสนุนทรัพยากรส่วนต่างๆ อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน อันจะส่งผลให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนและปัญหาของครัวเรือนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

คู่มือการเรียนรู้...ฉบับชุมชนเล่มนี้จะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น หากชุมชนได้เรียนรู้นำไปปฏิบัติร่วมกับแนวปฏิบัติจากคู่มือการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน (สำหรับวิทยากรกระบวนการ) ที่จัดพิมพ์ขึ้นโดยสำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) และผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คู่มือการเรียนรู้...ฉบับชุมชน จะช่วยจุดประกายและมีส่วนผลักดันให้สมาชิกชุมชน แกนนำชุมชน นักพัฒนาชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน สามารถร่วมกันขับเคลื่อนตนเองจากที่เป็นอยู่ไปสู่จุดที่ดีกว่าเดิมได้อย่างมีความสุข และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

คณะผู้จัดทำ

กันยายน ๒๕๕๕



คู่มือการเรียนรู้...ฉบับชุมชน

หมู่บ้านหนองปลาบู่เป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างที่กำลังตื่นตัวกับการวางแผนชุมชน เนื่องจากชาวบ้านแกนนำเคยได้รับการอบรมการทำบัญชีครัวเรือนจากภาครัฐ และมีขยายผลมายังชาวบ้านทุกครัวเรือน และในขณะนี้ ผู้ใหญ่บ้านและแกนนำชุมชนสนใจที่จะจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับชุมชนในการแก้ไขปัญหาภายในและภายนอกชุมชน และเป็นแนวทางในพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนทุกคน



ผู้ใหญ่ทองเรียกประชุมชาวบ้านเพื่อชี้แจงแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน

ผู้ใหญ่ทอง : มาพร้อมหน้าพร้อมตากันแล้วนะ วันนี้ที่เรียกประชุมทุกคนเพื่อชี้แจงให้ทุกคนรู้ว่า ปีนี้หมู่บ้านของเราจะจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน แผนชุมชนที่เราจะทำกันจะช่วยแก้ปัญหาหลักของทุกคน ช่วยให้ทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเราทุกคนจะมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ต่อไปทุก

คนในหมู่บ้านจะสามารถเข้าใจปัญหาของตัวเอง หาทางแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างแท้จริง

กล้า : แล้วมันทำอย่างไรครับผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ทอง : จริงๆ ก็ต้องบอกว่าขั้นตอนต่างๆ มีเยอะมาก แต่ทุกคนยังไม่ต้องเป็นกังวล ฉันได้ติดต่อขอให้ทางอำเภอและทางจังหวัดช่วยเหลือ ทางพัฒนาชุมชนจะหาคนมาเป็นพี่เลี้ยงเราด้วย แต่พวกเราต้องเตรียมตัวให้พร้อมกันเสียก่อน

น้อย : แล้วเราต้องเตรียมตัวอย่างไรกันบ้างละครับ

ผู้ใหญ่ทอง : เราต้องจัดเตรียม ๓ ส่วนหลักๆ คือ ข้อมูล กาลไถ และกระบวนการเรียนรู้



น้อย : ผู้ใหญ่ครับ แค่เริ่มต้นก็ไม่เข้าใจแล้วครับ

ผู้ใหญ่ทอง : ฉันทักพูดไปตามทฤษฎีนั้นแหละ แต่เราค่อยๆ ทำกันไปนะ แต่สำหรับพวกเราคงไม่ยากเกินความสามารถ เพราะพวกเราทำบัญชีครัวเรือนกันอยู่แล้ว แต่เราต้องเอาบัญชีครัวเรือนมาวิเคราะห์ร่วมกัน

กล้า : เอาใจก็เอาครับผู้ใหญ่ ผมว่าพวกเราทุกคนก็ตั้งใจอยากให้มีหมู่บ้านเราพัฒนามากขึ้น

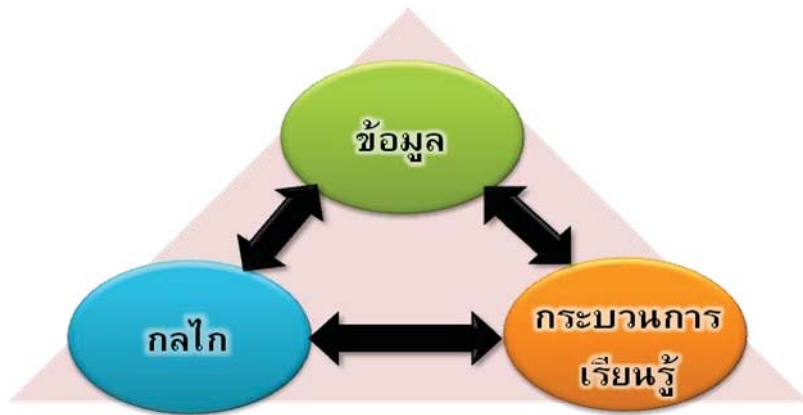
ผู้ใหญ่ทอง : ขอบใจทุกคนมากนะ ต้องเหนื่อยกันอีกซักรอบละนะทุกคน

ชาวบ้านหมู่บ้านหนองปลาบู่ต้องจัดเตรียมอะไรบ้างในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ?

กระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน คือ กระบวนการที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้เนื้อหาสาระ ทักษะคิด และวิธีการปฏิบัติอันนำไปสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด ทักษะคิดและพฤติกรรม โดยใช้ประสบการณ์และการมีปฏิสัมพันธ์กับข้อมูล คน และความสัมพันธ์กับส่วนราชการ ภาคเอกชน วิชาการ และประชาสังคม ด้วยการจัดการความรู้ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ การต่อยอดการเรียนรู้ และสามารถวางแผนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเป็นระบบครบวงจร

การจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน ประกอบด้วยสิ่งที่ชุมชนจำเป็นต้องมีสำหรับการวางแผน (เรียกว่า องค์ประกอบ) ได้แก่ ข้อมูลและกลไก และสิ่งที่ชุมชนต้องทำ (เรียกว่า กระบวนการ) ๔ ขั้นตอน เพื่อให้แน่ใจว่าการวางแผนชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง จึงได้กำหนดให้ชุมชนมีการจัดการความรู้ของตนเองตลอดเวลาของการวางแผนชุมชน เน้นให้ชุมชนได้ถอดความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำความรู้ไปใช้วางแผน และมีการบำรุงรักษาความรู้ของชุมชนด้วย





วันหนึ่ง นายกล้า เกษตรกรตัวอย่างประจำหมู่บ้าน เดินทางมาหาผู้ใหญ่ทอง เพื่อปรึกษาปัญหาเกี่ยวกับการทำบัญชีครัวเรือน



กล้า : ผู้ใหญ่ทองครับ วันนี้ผมมีปัญหาจะมาขอให้ผู้ใหญ่ทองช่วยอธิบายให้กระจ่างสักหน่อย ผู้ใหญ่สงเคราะห์ชาวนาตาต้าๆ อย่างผมหน่อยนะครับ

ผู้ใหญ่ทอง : แหม ได้สิ นายกล้า พูดช่ยอย่างกับคนไม่รู้จักกัน มีปัญหาอะไรละ

กล้า : ผมมีปัญหาเกี่ยวกับการทำบัญชีครัวเรือนที่ผู้ใหญ่ประชุมและให้พวกเราทุกบ้านช่วยกันทำบัญชีครัวเรือนของแต่ละบ้านนี้แหละครับ ผมไม่แน่ใจว่าผมทำถูกต้องหรือเปล่า

ผู้ใหญ่ทอง : ไหน ดูหน่อยนะ อืม ก็ลงข้อมูลได้ดีนะกล้า แต่ฉันยังเห็นว่ารายรับรายจ่ายบางรายการ นายกล้ายังลงรายการไม่ถูกต้องนะ

กล้า : อ้าว หรือครับ แล้วผิดตรงไหนล่ะครับผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ทอง : นายกล้าต้องดูให้ดีจ้ะ นะว่า รายการแต่ละรายการที่นายกล้าได้รับและใช้จ่ายควรจัดอยู่ในหมวดหมู่ไหน เราต้องแบ่งรายการเป็น ๕ ส่วน คือ รายรับ



รายจ่าย เงินออมและหลักประกัน หนี้สิน และบัญชีที่ดิน นายกล้าจะต้องเข้าใจว่าแต่ละรายการที่จะลงในบัญชีจะเข้าในหมวดหมู่ไหน เช่น เงินที่เจ้าแก้ว ลูกชายนายกล้า ส่งมาให้เดือนละ ๑,๐๐๐ บาท นายกล้าต้องลงเป็นรายรับก่อน แล้วหากล้าเอาไปฝากธนาคารเดือนไหน ค่อยใส่เป็นเงินออมและหลักประกันนะ และรายได้ที่นายกล้าขายที่ดิน ๒ แปลงที่ได้ในหมวดรายรับ จะต้องลดจำนวนที่ดินที่นายกล้ามีอยู่เดิม ๒ แปลงในหมวดบัญชีที่ดินด้วยนะ เพราะนายกล้าขายที่ดินไปเรียบร้อยแล้ว

กล้า : อ้อ เข้าใจแล้วครับ ผมต้องกลับไปทบทวนใหม่ทุกรายการแล้วละครับ

ผู้ใหญ๋ทอง : ใช้แล้วนายกล้า นายกล้าต้องลงรายการในบัญชีครัวเรือนให้ถูกต้องนะ เพราะเราไม่ได้ทำเฉพาะครอบครัวของเราเท่านั้น ชุมชนเราจะทำแผนชุมชนเพื่อช่วยกันพัฒนาชุมชนของเราให้เจริญก้าวหน้า ต่อไปทุกครัวเรือนจะต้องนำข้อมูลมารวมกันวิเคราะห์ให้เห็นว่าชุมชนของเรามีปัญหาอะไร เพื่อที่จะได้แก้ไขปัญหานั้นได้ถูกต้องอย่างแท้จริง

กล้า : ครับ ผู้ใหญ๋ทอง ผมจะรีบกลับไปทำให้เสร็จวันนี้เลยครับ

นายกล้าจะต้องทำข้อมูลบัญชีครัวเรือนอย่างไร เพื่อให้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนสามารถนำมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ?

ในการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือน นายกล้าจำเป็นต้องเข้าใจลักษณะของข้อมูลที่ต้องวิเคราะห์ รวมทั้งต้องเข้าใจว่าข้อมูลนั้นมีความหมายอย่างไร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนของตนอย่างไร ดังนั้นนายกล้าจึงจำเป็นต้องมีหลักการสร้างความหมายให้กับข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยการจัดกลุ่มข้อมูล การจัดการข้อมูลต่างๆให้มีความสัมพันธ์กัน การสร้างความสัมพันธ์กับข้อมูลอื่น และการประมวลความสัมพันธ์ทั้งหมด นอกจากนี้ยังต้องเข้าใจประเภทของข้อมูลและสามารถวิเคราะห์ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนเพื่อเชื่อมโยงกับการวางแผนชุมชนได้ นายกล้าต้องทำ ๔ อย่างต่อไปนี้



๑. นายก้าแยกแยะตัวเลขที่เป็นหมวดรายรับ-รายจ่าย ให้ถูกต้องตามหมวด ถ้าทำถูกต้องจะช่วยให้นายก้าเห็นสถานภาพของชุมชน

๒. นายก้าปรับข้อมูลที่ใช้วิธีคิดหรือคำนวณต่างกันให้อยู่บนฐานเดียวกัน เพื่อใช้เปรียบเทียบกันได้ เช่น นายก้าลงข้อมูลบัญชีรายรับผลผลิตต้องมีหน่วยเป็น กิโลกรัมต่อไร่ เหมือนกันทั้งหมด

๓. ข้อมูลที่นายก้าแสดงไว้ต้องเปรียบเทียบกับข้อมูลอื่นๆ ได้ เช่น นายก้าต้องบอกได้ว่า ตัวเลขแสดงปริมาณการใช้ปุ๋ยของตนสัมพันธ์กับตัวเลขค่าเฉลี่ยการใช้ปุ๋ยของทั้งตำบลหรือไม่ และแสดงให้เห็นได้อีกว่าคนในตำบลซื้อปุ๋ยมาใช้มากจนทำให้เกิดเป็นหนี้สินของครัวเรือน

๔. นายก้าสามารถอธิบายได้ว่าตัวเลขแต่ละตัวแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนของตนหรือชุมชนมีสภาพอย่างไร เช่น มีหนี้สินมาก หรือ ปราศจากหนี้สิน ถ้ามีหนี้สินมากเพราะเหตุใด เกิดจากการซื้อปุ๋ยหรือ เหล้า หรือเพราะลงทุนในสวนผลไม้ เป็นต้น



ตัวอย่าง ตารางแสดงการวิเคราะห์รายรับรวมของ ต.หนองเมือง อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานีจำนวน ๒๑๐ ครัวเรือน (๑๒ เดือน) จำแนกข้อมูลเป็นรายการ จำนวนเงิน และร้อยละของแต่ละรายการ



รายการ	จำนวนเงิน	%
๑. ขายผลผลิตจากการทำนา ทำไร่ ฯ	๘,๑๐๓,๘๒๓	๒๒.๑๖
๒. ขายสัตว์เลี้ยง เช่น หมู วัว เป็ด ไก่ ฯ	๓,๐๗๑,๙๙๔	๘.๔๐
๓. ขายผลิตภัณฑ์จากงานหัตถกรรม	๑,๗๓๔,๓๗๔	๔.๗๔
๔. การค้าขายสินค้าซื้อมา/ขายอาหาร	๑,๕๙๘,๒๓๔	๔.๓๗
๕. การขายพืช/สัตว์ หาจากแหล่งธรรมชาติ	๖,๔๐๕,๓๔๗	๑๗.๕๒
๖. ค่าจ้างจากการทำงานหรือให้บริการ	๒,๓๔๐,๖๕๐	๖.๔๐
๗. เงินเดือน เบี้ยเลี้ยง ค่าคอมมิชชั่น	๑,๕๖๕,๑๖๗	๔.๒๘
๘. เงินสงเคราะห์และสวัสดิการต่างๆ	๗๕๖,๕๖๗	๒.๐๗
๙. รายได้จากการขาย/ให้เช่า ที่ดิน บ้าน ฯ	๕,๘๕๓,๙๘๓	๑๖.๐๑
๑๐. รายรับจากดอกเบี้ยเงินกู้/ดอกเบี้ยธนาคารฯ	๑,๘๐๘,๒๕๓	๔.๙๔
๑๑. รายได้จากการเลี้ยงโชค	๒๖๔,๘๓๓	๐.๗๒
๑๒. เงินที่ลูก หลาน ญาติพี่น้อง ส่งมาให้	๒,๕๖๒,๙๓๓	๗.๐๑
๑๓. เงินที่ผู้อื่นช่วยงานต่างๆ	๐	-
๑๔. เงิน/ลาภลอยที่มีคนนำมาให้เป็นกรณีพิเศษ	๕๐๑,๒๑๗	๑.๓๗
รวม	๓๖,๕๖๗,๓๗๔	๑๐๐



ตัวอย่าง การวิเคราะห์รายจ่ายโดยกำหนดเป็นสัดส่วนของ
ชาวจังหวัดชัยนาท จำนวน ๒๑ ตำบล ๒,๓๘๑ ครัวเรือน



อันดับ ที่	หมวด	จำนวนเงิน	%	หมายเหตุ
๑	หมวดที่ ๑ : ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ	๓๕๕,๘๗๗,๙๓๙	๕๑.๓๑	หนักไปทางค่าเช่า,วัสดุอุปกรณ์/ ปุ๋ยเคมี
๒	หมวดที่ ๖ : ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน งานสังคม และเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ	๑๐๘,๓๓๑,๕๑๐	๑๕.๔๙	จ่ายค่าข้าวสารและเนื้อสัตว์ค่า ขนมเด็กขสูง
๓	หมวดที่ ๒ : ค่าอาหาร	๑๐๑,๑๔๐,๘๑๐	๑๔.๔๖	ซื้อที่ดิน,สิ่งปลูกสร้าง และค่า ไฟฟ้าโทรศัพท์,ของใช้ประจำวัน สูงพอๆ กัน
๔	หมวดที่ ๕ : ที่อยู่อาศัย	๘๐,๔๒๔,๔๑๓	๑๑.๕๐	เงินฝากขสูง, ส่วนจ่ายดอกเบี้ย และเงินใส่ซองช่วยงานสูงพอๆ กัน
๕	หมวดที่ ๓ : ยา - สุขภาพอนามัย	๒๒,๘๘๐,๔๓๘	๓.๒๗	จ่ายค่าเบี้ยประกันขสูงเพื่อความ มั่นคงชีวิต
๖	หมวดที่ ๗ : ค่าใช้จ่ายในการศึกษา	๑๔,๖๐๙,๒๘๘	๒.๐๙	ซื้อเสื้อและเครื่องประดับขสูงพอๆ กัน
๗	หมวดที่ ๔ : เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย และ เครื่องประดับ	๑๓,๑๕๘,๑๗๖	๑.๘๘	หนักไปทางค่าเทอม เรียนพิเศษข
รวม		๖๙๙,๔๒๔,๕๗๔	๑๐๐	



เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...เมื่อเราจัดบัญชีครัวเรือนเสร็จภายใน ๑ เดือน เราจะเอามาวิเคราะห์กัน เขาจัดเป็นภาพรวม ไม่ได้แยกเป็นค่าใช้จ่ายเรื่องหอยเรื่องเหล้า เรื่องบุหรี่ยี่ห้อไก่ ชื้อเนื้อ แต่หมวดจะบอกหมด ถึงการจ่ายการรับการได้มา หมวดค่าอาหาร การลงทุน งานสังคม มีที่หนึ่งเมื่อก่อนออกไปช่วยเหลืองานสังคม แกล้งเดือนละเป็นหมื่นที่ไปช่วย เลยกลับมาคิดใหม่ ถ้างานอยู่ใกล้ ๆ ไปช่วยแรง แล้วช่วยเงิน ๑๐๐ บาท ก็แก่ได้ ต้องมาวิเคราะห์สังเคราะห์ แต่ถ้าลง ๆ จะมองไม่เห็น เราซื้อหอยเดือนละเท่าไร กินเหล้าเท่าไร หน้าแก้วเล็กบุหรี่ยี่ห้อไก่ด้วยบัญชีครัวเรือนเหมือนกัน ที่สำนักงานไม่มีใครกินเหล้า สูบบุหรี่สักคน เกิดจากบัญชีรับจ่ายตัวนี้ สอง เรากำลังทำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงโดยเราเป็นแม่แบบ ไปแนะนำคนในชุมชน เช่น หากเราไปยืนสูบบุหรี่อยู่ เราไปพูดแล้วเราไปทำเอง..... แล้วใครจะเชื่อ”

สุทธิพงษ์ มาเอียด (สัมภาษณ์)



วันหนึ่ง หมู่บ้านหนองปลาจู้ จัดงานเข้าพรรษาที่วัดหลวง ผู้ใหญ่ทองเป็นประธานจัดงาน และจัดกิจกรรมมากมายให้ชาวบ้านร่วมทำบุญ โดยเชิญเข้าห่านาที่จากภาครัฐมาร่วมงานในวันนี้ด้วย ทำให้บรรยากาศการจัดงานเป็นไปอย่างครึกครื้น

ผู้ใหญ่ทอง : เป็นยังไงนายกอล์ฟ
เดี๋ยวนี้ไปทำอะไร ไม่ค่อยได้เจอหน้าเจอตากัน
เลยนะ

กอล์ฟ : สวัสดีครับ ผู้ใหญ่ทอง ผม
สบายดีครับ ไม่เจ็บไม่ไข้ เพียงแต่ไม่ได้ไปบ้าน

งานทุกบ้านเหมือนแต่ก่อนเท่านั้นแหละครับ

ผู้ใหญ่ทอง : นั่นสิ มีปัญหาอะไรหรือเปล่า บอกกันได้นะ

กอล์ฟ : ไม่มีอะไรหรอกครับ แต่เป็นเพราะบัญชีครัวเรือนต่างหากครับ

ผู้ใหญ่ทอง : บัญชีครัวเรือนมาเกี่ยวอะไรกับบ้านงานกันละ

กอล์ฟ : คืออย่างนี้ครับ ตั้งแต่บ้านผมทำบัญชีครัวเรือนอย่างจริงจัง ผมกับวิทยุ
เมียของผม ก็เห็นแล้วละครับว่า ครอบครัวของเรามีรายจ่ายกับรายการที่ไม่จำเป็นจำนวน



มาก อย่างเมื่อเดือนก่อน ขวัญซื้อเสื้อใหม่ ๓ ตัว ยังไม่นับรวมกับเดือนก่อนหน้านี้สักกะ
ครีบ ส่วนตัวผมเองก็เห็นว่าค่าใช้จ่ายส่วนที่ผมไปช่วยงานเลี้ยงสังสรรค์ก็มีมากโข ก็เลย
ต้องมาจับท่าคุยกันว่าที่เงินออมเรามีน้อยเพราะอะไรกันแน่ เราเลยตกลงกันว่า ขวัญจะไม่ซื้อ
เสื้อใหม่ไปอีกหลายเดือน ส่วนผมก็ต้องลดงานบุญต่างๆ ลงไปบ้างครับ เพื่อให้รายจ่าย
ของเราลดน้อยลง จะได้สมดุลกับรายรับของเราครับ ผมกับขวัญจะได้มีเงินเก็บพอจะไปเยี่ยม
ลูกที่กรุงเทพบ้าง

ผู้ใหญ่ทอง : เก่งมากเลยนะนายก้า ฉันทอชมจากใจจริง นายก้ามีความตั้งใจ
และเห็นแก่ความสะดวกสบายของลูกเมีย ฉันทอชื่นชมจากใจจริง

ก้า : ขอขอบคุณผู้ใหญ่ทองมากเลยครับ ที่แนะนำให้คนในหมู่บ้านเรารู้จักกับบัญชี
ครัวเรือน

**นายก้ามิ่ววิเคราะห์ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนที่ตนเองทำไว้อย่างไร จึงจะ
ช่วยให้นายก้าและครอบครัวเกิดกระบวนการเรียนรู้ (จากข้อมูลบัญชี
ครัวเรือน) ทำให้สามารถนำไปวางแผนชุมชน?**

เมื่อนายก้าเปิดสมุดบัญชีครัวเรือน ของตนเองและของเพื่อนบ้าน เขาจะดูตัว
เลขที่บอกให้รู้ว่าแต่ละครอบครัวกำลังเผชิญปัญหาการเงิน หรือสามารถรักษา
สภาพทางการเงินไว้ได้เป็นอย่างดี ครอบครัวนายก้าและทุกครอบครัวรู้ว่าถ้า
เมื่อใดก็ตามพวกเขามีปัญหา มันจะส่งผลต่อแต่ละครอบครัวและส่งผลกระทบต่อชุมชนด้วย
พวกเขาจึงเตือนกันเองเสมอว่าจะต้องช่วยกันระมัดระวังรายรับ-รายจ่าย ต้องใช้แบบ
พอประมาณ ต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชน

นายก้าใช้ประสบการณ์ของตนเองแนะนำเพื่อนบ้านว่าให้ดูยอดรายรับ-
รายจ่ายรวมของชุมชนก็บอกได้ว่า ชุมชนพึ่งตนเองได้ พอเพียงหรือไม่ แต่ทุกคนต้อง
รู้จักแยกประเภทของรายรับ-รายจ่าย ถ้าเป็นรายรับต้องแยกเป็น ๑) รายรับจากการ
พึ่งตนเอง (ขายผลผลิต ค่าขาย) และ ๒) รายรับจากภายนอก (เงินเดือน เบี้ยเลี้ยง
ค่าจ้าง ดอกเบี้ยธนาคาร เงินปันผล เงินคืนจากลูกหนี้ เป็นต้น) ถ้าชุมชนมีรายรับแบบ
ที่ ๒ มากกว่าแบบที่ ๑ ก็แสดงว่าต้องพึ่งภายนอก ขณะเดียวกันรายจ่ายของชุมชนก็
ต้องดูว่ามีรายจ่ายใดบ้างที่ชุมชนต้องจ่ายให้กับภายนอก เช่น ค่าจ้างแรงงานให้กับคน



นอกชุมชน ค่าปุ๋ยเคมีให้บริษัท ค่าใช้จ่ายที่ชุมชนต้องซื้อผักสด ผลไม้ จากตลาดภายนอก เพราะในชุมชนแม้มีครัวเรือนปลูกผักหลายชนิด แต่ยังไม่เพียงพอ ยังต้องซื้อจากภายนอก รวมแล้วชุมชนของนายกัลยั้งมีค่าใช้จ่ายสูงมาก แสดงว่าไม่เพียงพอ นอกจากนี้ นายกัลยั้งยังย้ำกับสมาชิกชุมชนว่า อย่าเอาเงินกู้ยืมไปรวมกับรายรับเป็นอันตราย เพราะเมื่อกู้เขามากเท่าไร ก็ต้องเสียดอกเบี้ยมากเท่านั้น และยังต้องรู้จักประเภทของรายจ่ายเพราะจะมีรายจ่ายแบบรายวัน ทุกเดือน ปีละครั้ง

นายกัลยั้งชี้ให้สมาชิกชุมชนเข้าใจอีกว่า พวกเขามีรายรับจากการฝากเงินธนาคาร ซื้อพันธบัตร แม้แต่การเล่นแชร์ก็สามารถจัดเป็นรายรับจากเงินออมด้วย ขณะเดียวกันถ้าบ้านไหนมีลูกหลานใช้อินเทอร์เน็ต ดูหนังบอย หรือพ่อแม่ซื้อเหล้า บุหรี่เป็นประจำ ทุกอย่างที่ทำนี้เป็นรายจ่ายทั้งสิ้น เมื่อเห็นตัวเลขรายจ่ายนี้แล้วก็ขอให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ช่วยกันลดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยนี้ให้ได้มากที่สุด ตัวเลขแต่ละตัวมีความหมายกับชีวิตของทุกคนในชุมชน อย่าคิดว่าแค่ตัวเลขเท่านั้น ตัวเลขนี้จะบ่งบอกปัญหาของชุมชนได้ดี และยังแต่ละครอบครัวช่วยกันทำบัญชีครัวเรือนอย่างละเอียด ถูกต้อง ช่วยกันมองความสัมพันธ์ของทั้งระบบ จะช่วยให้ชุมชนเห็นปัญหาระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน เห็นปัญหาทั้งภาพย่อยและภาพรวม การแก้ปัญหา ก็จะครบวงจร

เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...ข้างเย็บผ้า ซื้อของแล้วลงบัญชีรับจ่ายลงในสมุด ถามว่าซื้อเสื้อผ้าเดือนละเท่าไร บางครั้งซื้อซักรีดก็มี พอลงบัญชีแยกหมวดให้เห็น หมวดเสื้อผ้า บางคนลงได้ ๕ วันเลิก บอกว่าจ่ายทุกวัน รายรับไม่มี พอลงเวทีกี่พูดทำความเข้าใจ ให้ลงไปซักเดือน มีรายได้นั้นถ้าไม่มีรายได้แล้วเรามีรายจ่ายได้ยังไง บางครั้งรายได้เป็นก้อน ขยาย ขยายมาได้มาเป็นก้อน เราสามารถดูได้ว่าที่เขาลงทุนนั้นต้นทุนสูงไหม ในเรื่องของการซื้อปุ๋ยซื้อพันธุ์ข้าว ซื้อน้ำมันสูบน้ำเข้านา ปีหนึ่ง ๆ มีรายจ่ายเท่าไร ซื้อน้ำมันสูบน้ำเข้านาเท่าไร แล้วลดต้นทุนการผลิตได้ไหม ลดได้ใช้ปุ๋ยทำเองก็ได้ เขาก็จัดการทำเป็นกลุ่มอีก...”

สุทธิพงษ์ มาเอียด (สัมภาษณ์)



“...ค่าใช้จ่ายสิ้นเปลือง ในเรื่องน้ำมันเชื้อเพลิง บุหรี่ ป้ายเคมี ในโซนบนบกเราก็เห็นค่าใช้จ่าย เรื่องป้ายเคมีมากทำให้รู้ว่าต้องส่งเสริมเรื่องไหน คือเรื่องป้ายชีวภาพตอนนี้ทุกชุมชนรณรงค์ให้ใช้เพราะจะลดต้นทุน บางทีเวทีก็สะท้อนขึ้นมาเองว่าไม่อยากสิ้นเปลืองเรื่องป้ายเคมีแล้ว และเสนอขึ้นมาเองว่าอยากทำป้ายชีวภาพ...”

ตรา เหมโคกน้อย (สัมภาษณ์)

ผู้ใหญ่ทองกลับจากประชุมหัวหน้าชุมชนเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน ผู้ใหญ่ทองให้แดง หลายชาย ไปเรียกกล้ำมาหาที่บ้าน

กล้ำ : สวัสดีครับ ผู้ใหญ่ทอง ให้ได้แดงไปตามผม มีอะไรให้ผมรับใช้ครับ

ผู้ใหญ่ทอง : นายกล้ำนี่ก็ชอบถ่อมตัว แต่ฉันก็มีเรื่องจะปรึกษานายกล้ำจริงๆ นั่นแหละ เกี่ยวกับที่ชุมชนของเราจะดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับชุมชนในการแก้ไขปัญหาภายในและภายนอกชุมชน และเป็นแนวทางในพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนทุกคน

กล้ำ : สบายมากเลยครับ ผู้ใหญ่ทอง เรื่องดีๆ แบบนี้ผมยินดีและเต็มใจช่วยเหลือเต็มที่ครับ

ผู้ใหญ่ทอง : แหม ฉันดีใจจริงๆ ที่เลือกคนไม่ผิด คืออย่างนี้ ฉันอยากจะขอแรงนายกล้ำให้มาเป็นแกนนำในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนของบ้านเราสักหน่อย

กล้ำ : โห ผู้ใหญ่ทอง ผมจะทำได้หรอครับ เป็นแกนนำอะไรนี่นะครับ

ผู้ใหญ่ทอง : นายกล้ำอย่าเพิ่งตกใจไป นายกล้ำเองก็เป็นตัวแทนเกษตรกรชุมชนของหมู่บ้านเรามาาน ตอนทีเกษตรกรจังหวัดสงขลาเริ่มการทำเกษตรอินทรีย์ นายกล้ำก็แข็งขันไปอบรมแล้วมาถ่ายทอดให้ชาวบ้านคนอื่นๆ แล้วไหนจะนางขวัญ เมียนายกล้ำเองก็เป็น อดัม. ให้กับชุมชนเรามาเหมือนกัน แกนนำชุมชนที่ฉันพูดถึงขอให้เป็นคนจริงใจ มีความใฝ่รู้ เสียสละ กล้าพูด กล้าทำ กล้าคิด กล้าแสดงออก รักและผูกพันกับท้องถิ่นของเรา และอยากให้ชุมชนของเราพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น ไม่จำเป็นต้องมีเงินทองหรือเรียนจบสูงๆ หรอกนะ



กล้า : อ้อ เข้าใจแล้วครับผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่เห็นว่าผมจะช่วยเหลือชุมชนเราได้ ผมก็ยินดีครับ แต่ผู้ใหญ่ครับ แล้วแกนนำชุมชนในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนต้องทำอะไรบ้างครับ

ผู้ใหญ่ทอง : หลักๆ แล้วแกนนำชุมชนในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนก็ต้องเป็นผู้จุดประกายให้ชาวบ้านนำเสนอปัญหาของชุมชนออกมา ส่วนใหญ่ก็จะใช้การตั้งคำถามเพื่อให้ชาวบ้านทบทวนและคิดถึงสาเหตุและผลดีผลเสียที่ได้รับ แล้วเอาปัญหาและข้อมูลที่เราได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขที่แท้จริง นอกจากนั้นต้องถ่ายทอดความรู้ที่ตัวเองเชี่ยวชาญให้แก่ชาวบ้าน เพื่อให้ทุกคนสามารถแก้ไขปัญหาได้ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง แกนนำชุมชนต้องพยายามให้หน่วยงานภายนอก เช่น เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ สาธารณสุข ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชุมชนเรามาร่วมให้ความรู้หรือร่วมวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไขของชุมชนเรา

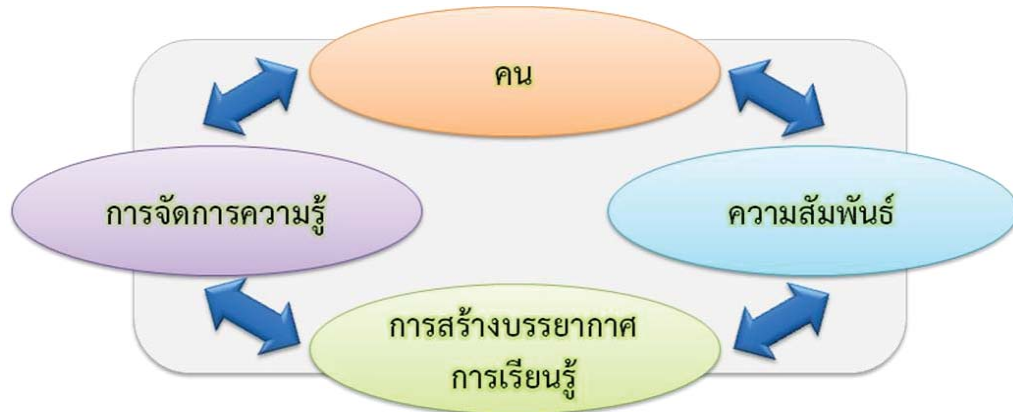
กล้า : น่าสนใจจริงๆ ครับผู้ใหญ่ทอง ถ้าผมสามารถทำได้ผมก็ยินดีครับ ทุกคนในหมู่บ้านเราจะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินกันเหมือนทุกวันนี้ครับ

ผู้ใหญ่ทอง : จริงๆ แล้ว กลไกที่จำเป็นเพื่อทำให้เกิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย ๕ ส่วน คือ คน ความสัมพันธ์ การจัดการความรู้ และการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ภายในชุมชน นายกล้าเป็นแกนนำในครั้งนี้ก็เป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญ เดี่ยวเราคงได้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กันนะ

ถ้านายกล้าจะเป็นแกนนำชุมชน เขาต้องทำอะไรบ้าง และทำอย่างไร?



กลไกที่จำเป็นเพื่อทำให้เกิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย ๔ ส่วน คือ ๑. คน ได้แก่ แกนนำชุมชน วิทยากรกระบวนการ และผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ๒. ความสัมพันธ์ ๓. การจัดการความรู้ และ ๔. การสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ภายในชุมชน ซึ่งคนนับว่าเป็นกลไกสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้



จากที่ผ่านมา นายกล้าแสดงให้ชุมชนเห็นแล้วว่า เขาสามารถเป็นแกนนำชุมชนที่ดีได้ เพราะเขาสามารถนำชุมชนให้เกิดประกายที่อยากแก้ปัญหาชุมชน โดยนายกล้าสอนชาวบ้านให้วิเคราะห์ข้อมูลปัญหาชีวิตครัวเรือน หาปัญหาของชุมชน แล้วก็ชวนกันวางแผนชุมชนเพื่อแก้ปัญหาทั้งหลาย แต่นายกล้าไม่สามารถลงมือแก้ปัญหาคนเดียวได้ เขาจึงต้องสร้างทีมงาน หาเครือข่าย รวมทั้งหาแกนนำรุ่นใหม่มาช่วยเขา และไม่ว่าบ้านไหนมีปัญหาอะไร จะเป็นปัญหส่วนตัวหรือที่ส่งผลต่อชุมชน นายกล้าก็ยินดีช่วยเป็นที่ปรึกษา

นายกล้ารู้ว่า วิธีวางแผนชุมชนที่ดีที่สุดต้องมาจากชาวบ้านช่วยกันคิด ช่วยกันเผชิญปัญหา แต่เขาและแกนนำคนอื่น ๆ ต้องช่วยกันทำให้ชาวบ้านมีการเรียนรู้ ไม่ปล่อยวาง ต้องช่วยกันกระตุ้นให้คิดด้วยการถามคำถาม ถ้าจำเป็นก็ต้องเชิญคนเก่งจากภายนอกชุมชนมาช่วย เพื่อที่พวกเขาจะได้เรียนรู้จากคนภายนอกด้วย

อย่างไรก็ตาม นายกล้าพบว่าชุมชนเองบางครั้งก็มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน เขาจึงต้องเป็นคนไกล่เกลี่ย เชื่อมประสานฝ่ายต่าง ๆ ให้เข้าใจกัน เขาต้องอำนวยความสะดวกให้เกิดเวทีความรู้ เขาตั้งใจว่าต้องทำทุกอย่างเพื่อให้ชาวบ้านเห็นภาพของชุมชนจากข้อมูลที่มี ต้องมองทะลุให้เห็นปัญหาที่แท้จริง



เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...แกนนำที่ดีควรเปิดรับ ไม่ต้องเกรง เพราะแกนนำที่เกรงจะมีปัญหาเพราะไม่ฟังใคร ต้องเปิดโอกาส สร้างความมีส่วนร่วม ประสานงานได้ ฟังคนอื่น ประสานความร่วมมือได้ มุ่งมั่น ทำจริง วิเคราะห์ปัญหาสาเหตุของสิ่งที่เผชิญอยู่ คิด และสร้างทางเลือก มีทักษะ เรื่องการสร้างความร่วมมือ เรามีการฝึกแกนนำด้วยการฝึกอบรม ให้กระบวนการ พาทำ โดยการจัดกระบวนการ ลงระดมให้เห็น ปัญหาสาเหตุคืออะไร วิเคราะห์ มีการสร้างความร่วมมืออย่างไร ให้กับแกนนำให้เค้าเข้ามารู้ทุกขั้นตอน เชิญเข้าร่วม ให้เกียรติ ถ้ามาแล้วไม่ทำอย่าบ่น...”

อนุชา แหสมุท (สัมภาษณ์)

“...แกนนำ คือคนที่ชาวบ้านเชื่อ บางทีไม่ใช่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นชาวบ้านธรรมดาก็มี แต่บางคนก็ได้ผู้ใหญ่บ้านมาก็มี บางทีก็เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ครู ซึ่งเป็นแกนนำในหมู่บ้าน เมื่อได้รายชื่อมาเราก็ไปคุยกับพวกนี้อีกรอบหนึ่ง ทำความเข้าใจให้ตรงกัน พอตรงกันแล้วก็ชวนมานั่งคุยกันเป็นเรื่องเป็นราว แล้วในที่สุดก็ทำแผนในการลงไปเก็บข้อมูล เราใช้เวลาประมาณ 3 เดือน ในการเก็บข้อมูล ก็ลงไปคุยกับชาวบ้านวันละครอบครัว 2 ครอบครัว ไม่ต้องไปเสียเวลามาก แต่ก็ทำไปเรื่อย ๆ ในที่สุดพอได้ข้อมูลตรงนั้นมา เอาข้อมูลมาจัดเป็นหมวดหมู่แล้วก็มาวิเคราะห์กัน บางหมู่บ้านก็ได้มานิดหน่อยก็กลับไปทำใหม่ ไปช่วยกันทำใหม่ ถามเขาว่าทำไมไม่ได้มันเพราะอะไร แล้วส่วนที่มันยังขาดตกบกพร่องก็ให้คนอื่นไปช่วย บางทีคนในหมู่บ้านนั้นทำไม่ได้แต่มีคนนอกหมู่บ้านเขามีเพื่อนที่เขาค้นเคยกัน เขาก็ไปช่วยกันแก้ปัญหา...”

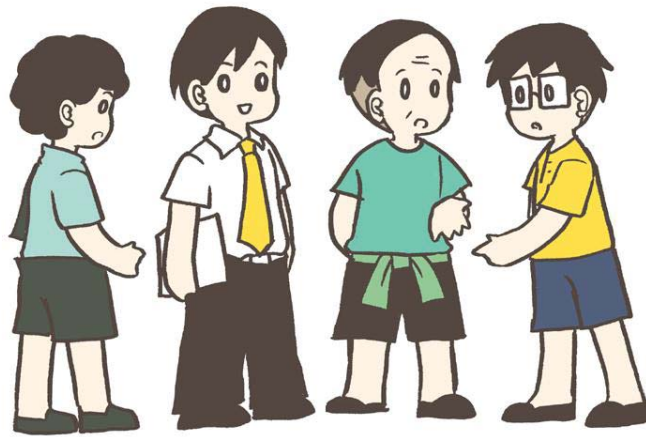
ประยงค์ รณรงค์ (สัมภาษณ์)

“...แกนนำที่ดีต้องมีรูปธรรมให้ดู แล้วควรจะเผยแพร่ ถ้าเก็บความรู้ไว้คนเดียว คนนั้นก็ไม่ใช่แกนนำแล้ว เค้าพร้อมที่จะเผยแพร่ เราก็มาสอนวิธีที่จะเผยแพร่ สอนวิธีเตรียมข้อมูล เตรียมอุปกรณ์ พูดเป็น ก็คือ รู้จักถ่อมตน ประสานเก่ง จริง ๆ พูดไม่เกรงนะ ไปคว้าคนอื่นมาพูดให้ ติดต่ออำเภอเก่ง แล้วก็ไปรู้ เราก็จะบอกไปว่าหนังสือพิมพ์เล่มนี้นะ อ่านนะ เพราะเราผลิตหนังสือพิมพ์ด้วย เรื่องนี้ของแกเลยละ แล้วก็อยากจะถ่ายทอด ยินดีถ่ายทอด...”

สมพงษ์ สุทธิวงษ์ (สัมภาษณ์)



หมู่บ้านหนองปลาหมู่มีการประชุมหมู่บ้าน ผู้ใหญ่ทองนัดพบชาวบ้านหนองปลาหมู่ เพื่อชี้แจงและร่วมกันดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนตามที่ภาคีรัฐสนับสนุน ในโอกาสนี้ ผู้ใหญ่ทองแนะนำให้ชาวบ้านรู้จักกับนายณาก เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ที่ภาคีรัฐส่งมาให้เป็นผู้เลี้ยงของการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนในครั้งนี้



ผู้ใหญ่ทอง : เอาละ ทุกคน เมื่อทุกคนรู้แล้วว่าชุมชนของเรามีเป้าหมายที่จะดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชน ที่เอื้อประโยชน์แก่ทุกคน ช่วยแก้ปัญหาของชุมชนเราอย่างยั่งยืน ฉะนั้นเองก็ไม่มีประสบการณ์ในการทำกระบวนการเหล่านี้เท่าไรนัก ทางจังหวัดก็ให้ความร่วมมือส่งเจ้าหน้าที่มาช่วยเหลือเรา ในฐานะของวิทยากรกระบวนการ ที่จะมาช่วยพวกเราออกแบบและจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับพวกเรา ช่วยให้ชุมชนของเราแก้ปัญหาได้ชัดเจนและรวดเร็วมากขึ้น ฉะนั้นขอแนะนำให้ทุกคนรู้จักกับคุณณาก วิทยากรกระบวนการของเรา

ณาก : สวัสดีครับ ผมชื่อ ณาก ครับ รู้สึกยินดีเป็นอย่างมากที่ได้มาทำงานร่วมกันทุกคน หากมีปัญหาหรือข้อสงสัย ขอให้ทุกคนเข้ามาร่วมพูดคุยกัน ไม่ต้องเกรงใจนะครับ เพื่อให้ชุมชนของเราเป็นชุมชนพัฒนาและช่วยให้คุณภาพชีวิตของทุกคนดีขึ้นด้วยครับ

กล้า : คุณณากครับ ผมขออนุญาตถามได้ไหมครับว่า วิทยากรกระบวนการ ทำอะไรบ้างครับ

ณาก : วิทยากรกระบวนการทำหน้าที่สนับสนุนการเรียนรู้ของทุกคนในชุมชน ให้คำปรึกษา หาข้อมูลเพิ่มเติม จัดเวทีหรือสร้างบรรยากาศให้ทุกคนมาเรียนรู้ร่วมกัน และ



อาจจะเชิญคนภายนอกที่ช่วยให้ข้อมูลหรือมีส่วนเกี่ยวข้องมาร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของเราด้วยครับ

น้อย : ถ้าอย่างนั้น คุณณากาก็มีวิธีในการทำแผนชุมชนแล้วสิครับ

ณาก : ยังหรอครับ แผนชุมชนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกคนครับ ผมเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดกระบวนการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของทุกคน และจะอำนวยความสะดวกเท่าที่เป็นไปได้เต็มที่ครับ

น้อย : ถ้าอย่างนั้น ผมคนหนึ่งล่ะที่จะขอเป็นอาสาสมัครในครั้งนี้

ผู้ใหญ่ทอง : เอาละ เอาละ อย่าเพิ่งตื่นตกใจกันไป เราค่อยๆ ทำไปด้วยกัน ตอนนี้นั่นเองก็ขอให้หายกลัวมาเป็นแกนนำชุมชนของเราอีกแรงหนึ่ง และก็หวังว่าคนอื่นๆ ที่มีจิตอาสาจะมาเป็นอาสาสมัครในการทำแผนชุมชนครั้งนี้ ขอเพียงเราทุกคนมีความตั้งใจและทุ่มเท เราก็จะทำแผนชุมชนออกมาได้อย่างแน่นอน และฉันก็หวังว่าแกนนำและอาสาสมัครของเราเมื่อได้ทำงานร่วมกับคุณณาก เข้าร่วมกระบวนการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชุมชนแล้ว ต่อไปจะสามารถเป็นวิทยากรกระบวนการได้อีกด้วย

ณากเป็นเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เข้ามาช่วยชุมชนโดยสวมบทบาทวิทยากรกระบวนการ คุณณากต้องทำอะไรบ้าง และอย่างไร?

ณากเล่าว่า เขาต้องทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันให้ได้ จะได้ร่วมกันแก้ปัญหาชุมชนของตนเอง เขาต้องคอยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา อำนวยความสะดวก ประสานงานกับคนกลุ่มต่างๆ สร้างบรรยากาศให้ทุกคนเคารพความคิดเห็นของกันและกัน ไม่ให้เกิดการเถียงกันเพราะอาจทำให้โกรธกันได้ ถ้าจำเป็นคุณณากก็จะให้ข้อมูลความรู้ที่ชาวบ้านไม่มีด้วย หลายครั้งที่คุณณากต้องออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านแต่ละชุมชน เขาเคยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงานชุมชนอื่นด้วย เขาพบว่าคนที่เข้าไปคลุกคลีอยู่กับชาวบ้านช่วยให้ชาวบ้านยอมรับเขาในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง เมื่อเขาได้ใจจากชาวบ้านเขาก็สามารถเป็นพี่เลี้ยง เป็นครู เป็นผู้สังเกตการณ์ ผู้ติดตามประเมินการเรียนรู้ของชาวบ้านได้ โดยไม่มีใครรังเกียจ



เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...วิทยาการกระบวนการที่ดีต้องสนุกกับงาน ถ้าเค้าจะเป็นวิทยาการกระบวนการ แล้วเค้าทำตามหน้าที่นะ เขาไม่สำเร็จ เค้าต้องสนุกกับงาน สนุกกับคน เพราะคนที่เขาจัดการให้ ความรู้มันร้อยแบบ เขาต้องจัดการคนเหล่านั้นมารับวิทยาการให้ได้อย่างสนุกสนาน แล้วต้องไปถ่ายทอดได้ ต้องเตรียมตัวพอสมควร แต่ไม่ถึงทะเลาะดั่งดั่ง แต่พูดภาษาคน พูดภาษาง่าย ๆ แล้วคนเค้าสนุกด้วย ไม่ใช่ตลกนะ ตลกก็ไม่ได้ ตลกแล้วเสียเวลา เป็นคนที่เตรียมตัวดีนะ ทุกคนทำได้ แต่จะมั่นใจว่าตัวทำไปโดยหน้าที่อย่าฝืน เราฝึกให้เขาไปดูงาน เหมือนกับที่เขาทำอยู่ กับคนอื่น แล้วให้เขาแลกเปลี่ยนกับคนอื่น แล้วให้เขาระเบิดความคิดของเขากับคนโน้นนะ ให้สองคนนั้นเขาแชร์กันแบบเป็นลูกโซ่นะ...”

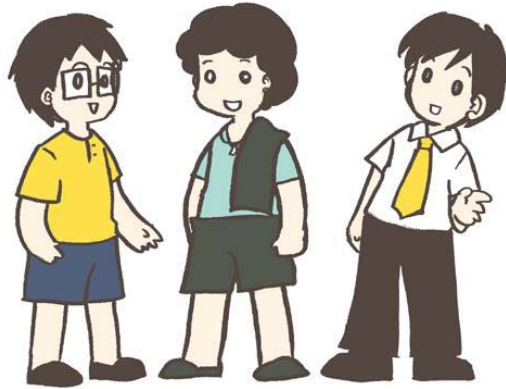
สมพงษ์ สุทธิวงษ์ (สัมภาษณ์)

“...เทคนิคการพูดของวิทยากรที่ทำให้ชาวบ้านเข้าใจ วิทยากรพูดจากกระบวนการเรียนรู้ คือ เวลาชาวบ้านมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ไม่มีคนตั้งประเด็น ไม่มีคนตั้งคำถาม ไม่มีคนยกระดับประเด็นคำถาม ไม่มีคนสรุป เวลาชาวบ้านคุยกันก็จะฟัง วิทยาการกระบวนการก็จะมีหน้าที่ในการตั้งประเด็นคำถาม และจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ทุกคนมีส่วนร่วม ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการสรุปสิ่งที่คุยหรือเป็นบทเรียนสำคัญออกมาให้ได้ แต่ในแง่ของตัวความรู้ต้องใช้วิทยากรที่เป็นนักวิชาการเฉพาะเรื่อง เช่นเรื่องข้าวโพด หรือเรื่องพันธุ์ข้าว เป็นต้น วิทยาการกระบวนการก็จะทำการเชื่อมโยงให้เห็นความสำคัญ ให้เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ และแสดงให้เห็นประเด็นสรุปที่ชัดเจน โดยการสร้างวิทยาการกระบวนการนั้นสร้างยาก เพราะวิทยาการกระบวนการต้องมีลักษณะ เข้าใจตัวบริบทของตัวชุมชนหรือตัวตำบล เข้าใจวิถีชีวิตของคนที่เข้าร่วม เข้าใจตัวสภาพปัญหา สถานการณ์ปัจจุบัน เข้าใจความสนใจ...”

เนตรดาว ยังยุบล (สัมภาษณ์)



ณากาให้น้อยพาสํารวจหมู่บ้าน เพื่อจัดทำข้อมูลพื้นฐานชุมชนประกอบการจัด
กระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน ในระหว่างเดินสำรวจท้ายหมู่บ้าน กล้าซีจํการยานมา
หาณากาและน้อย



กล้า : สวัสดีครับ คุณณากา

ณากา : สวัสดี นายกล้า จะไปไหนหรือครับ

กล้า : ตั้งใจมาหาคุณณากาวันนี้แหละครับ วันนี้ผมไปเข้ารับการอบรมของจังหวัด
เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน วิทยากรบรรยายถึงการถอดความรู้ ว่าเป็นขั้นตอนที่ช่วยให้ชุมชน
ได้รับความรู้ที่แท้จริง ผมฟังแล้วยังงงๆ ก็เลยจะมาขอให้คุณณากาอธิบายให้ฟังหน่อยนะ
ครับ เพราะผมคิดว่าเราอาจต้องใช้การถอดความรู้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผน
ชุมชนของเราครับ

ณากา : นายกล้านี้หัวก้าวหน้าจริงๆ ถูกต้องแล้วที่การถอดความรู้เป็นขั้นตอนที่
ช่วยให้ชุมชนได้รับความรู้ที่แท้จริงทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน แต่จริงๆ
แล้วการถอดความรู้เป็นแค่ขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการที่เรียกว่า การจัดการความรู้ เพราะ
การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย การถอดความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้
การนำความรู้ไปใช้ และการเก็บรักษาความรู้ เพราะความรู้ที่คนในชุมชนหรือความรู้ของ
ชุมชนไม่ใช่การถอดความรู้ออกมาเพียงอย่างเดียว จะต้องนำมาพูดคุย แลกเปลี่ยน กับทุก
คนในชุมชน เพื่อให้ทุกคนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้กับตัวเอง และรักษาความรู้นั้นให้คง
อยู่หรือมีการปรับปรุงความรู้ให้ดีขึ้นต่อไป และความรู้เหล่านี้เองที่จะนำมาใช้ในการพัฒนา
ชุมชนของเรา



กล้า : พอจะเข้าใจแล้วครับ ผมอยากให้ชุมชนของเราจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชนเร็วๆ ซะแล้วละครับ

ฉกาจ : เอาอย่างนี้นะนายกล้า ผมจะเล่าให้ฟังเกี่ยวกับการถอดความรู้ให้ละเอียด คุณจะได้พาคนอื่นทำตามได้

กล้า : แหม ดีครับ

ฉกาจ : สิ่งที่ผมจะเล่าต้องเริ่มจากการจัดการความรู้ก่อนนะ

กล้าคิดว่า กระบวนการจัดการความรู้สามารถช่วยให้ชุมชนของเขาเกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน เขาจึงขอให้ฉกาจอธิบายเรื่องการจัดการความรู้ ฉกาจจึงอธิบายว่าการจัดการความรู้คืออะไร และทำอย่างไร?

การจัดการความรู้ คือ การดึงเอาความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมอยู่ในตัวตนของแต่ละคนออกมาใช้ หรือนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนอื่น ๆ หรือชุมชนโดยรวม อันจะส่งผลให้เป็นกุศลบุญต่อการพัฒนาชุมชน และจะช่วยให้ชุมชนสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมได้อีกด้วย การกระทำดังกล่าวนี้ เรียกว่า การจัดการความรู้ ซึ่งมีขั้นตอนอยู่ ๔ ขั้นตอน ในการกระทำเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรม

ขั้นตอนที่ ๑ เรียกว่า **การถอดความรู้** คือ การดึงหรือถอดความรู้หรือประสบการณ์จากคนเก่าๆ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีประสบการณ์ต่างๆ หรือผู้นำชุมชน เป็นต้น ออกมารวมไว้และสร้างเป็น องค์ความรู้ เพื่อเป็นมรดกของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๒ เรียกว่า **การแลกเปลี่ยนเรียนรู้** คือ กรรมวิธีต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันและกันของคนในชุมชน ส่งผลให้ได้ แนวคิด หรือ มุมมอง ใหม่ ๆ

ขั้นตอนที่ ๓ เรียกว่า **การนำความรู้ไปใช้** คือ การนำเอา องค์ความรู้ หรือ แนวคิด หรือ มุมมอง ต่างๆ ที่ได้มาไปประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตจริง และก็ต้องไม่ลืมสังเกตว่านำไปใช้ประโยชน์ได้จริงหรือไม่ หรือต้องมีการปรับปรุง ดัดแปลง อย่างไร



ขั้นตอนที่ ๔ เรียกว่า การบำรุงรักษาความรู้ คือ กระบวนการในการนำผลลัพธ์ที่เกิดจากขั้นตอนที่ ๓ มาวิเคราะห์ ทบทวน ตกแต่ง ต่อเติม ให้ทันสมัยและสอดคล้องกับวิถีของชุมชน แล้วจึงนำไปเก็บรักษาไว้ในระบบฐานความรู้ของชุมชน เพื่อให้คนรุ่นต่อไปนำไปใช้ประโยชน์ได้อีกเมื่อมีความจำเป็น

เรื่องเล่าเราความคิด

“...ชุมชนมีถอดเกี่ยวกับเรื่องชุดความรู้แก่น บทเรียนการพัฒนาตำบลประดู่ยืน ความรู้ที่ได้จากการถอดความรู้เป็นข้อมูลที่เราสามารถยืนยันได้ แต่งานพัฒนายืนยันไม่ได้ เพราะแต่ละคนไม่เหมือนกัน จังหวะ ความสามารถ ความตั้งใจ ไม่เหมือนกัน แล้วแต่ใครจะใช้ประโยชน์จากความรู้ที่ได้จากการถอด ชุมชนมีหนังสือพิมพ์รายสองเดือน ทำมาตั้งแต่ทำงานกับ สกว. ทำมาอย่างต่อเนื่อง แล้วทำตัวหนังสือใหญ่ๆ เพราะถ้าตัวเล็ก แล้วอ่านยาก ทำให้ง่าย เราเอาไปใช้ประโยชน์ได้สองอย่าง เป็นการหาความรู้ส่งไปให้เค้า หาความรู้แบบต่อเนื่อง สอง กระตุ้นเตือน เป็นตัวเขียร์ ถ้าใครทำความดีอะไร ก็มาใส่ในนี้...”

สมพงษ์ สุทธิวงษ์ (สัมภาษณ์)

“...ตำบลนาทอน ทุกเดือนจะมีเวทีการถ่ายทอดที่ห้องประชุมสภา อบต. จะรวม ๔ องค์กรหลัก ๑.องค์กรศาสนา ๒.ท้องที่ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ป่าไม้ สาธารณสุข ๓. ท้องถิ่น ผู้บริหารและพนักงาน ๔.ภาคประชาชน จะมีกลุ่มสตรี เยาวชน แม่บ้าน คีนชีวิตสู่ธรรมชาติ คนที่เป็นเจ้าภาพคือท้องถิ่น จัดในวันที่ ๒๕-๒๖ ของทุกเดือน มาประชุมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เช่น ผู้นำทางศาสนาตอนนี้ศาสนาทำอะไรกันอยู่ เขาก็บอกว่าทุกวันพฤหัสบดีจะมีการเรียนเรื่องศาสนาทุกมัสยิด อีก ๓ ฝ่ายก็จะร่วมเรียนรู้กับเขาหลังจากนั้นก็จะมีงบบำเพ็ญประโยชน์ ตอนเช้าจะไปพัฒนามัสยิด/สำนักสงฆ์ ช่วงบ่ายฟังการบรรยายธรรม เป็นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้และเป็นการถ่ายทอดกัน...”

ตรา เหมโคกน้อย (สัมภาษณ์)



ผู้ใหญ่ทองนัดประชุมแกนนำและอาสาสมัครเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชนที่บ้านของผู้ใหญ่ทอง กล้าและน้อยมาถึงบ้านผู้ใหญ่ทองก่อนเวลานัด จึงมานั่งคุยกับฉกาจและผู้ใหญ่ทองที่นอกชานบ้าน

กล้า : ผู้ใหญ่ทองกับคุณฉกาจจะต้องเตรียมสร้างอะไรหรือครับ เพื่อใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน

ผู้ใหญ่ทอง : อะไรกันนายกล้า จะสร้างอะไรหรือ

กล้า : ก็ไม่ทราบสิครับผู้ใหญ่ทอง ก็เรียกประชุมแกนนำและอาสาสมัคร ผมจึงเข้าใจว่าเราอาจต้องเตรียมตัวสร้างเครื่องมือหรือสถานที่เตรียมไว้ก่อนอย่างไรละครับ



ฉกาจ : ไม่ใช่หรอกนายกล้า การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชนมีวิธีการที่หลากหลาย สิ่งที่ต้องจัดเตรียมก็คือ เราต้องสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ภายในชุมชนให้เกิดขึ้น เราควรเน้นการจัดเวทีให้ทุกคนได้พูดคุยและวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไข อาจจะมีเครื่องมือที่ต้องมีในการพูดคุย เช่น แผนที่ความคิด บัตรคำ แผนที่ฤดูกาล ที่ช่วยสร้างความเข้าใจให้มากขึ้น แต่ไม่จำเป็นต้องก่อสร้างอะไรขึ้นมาหรอก

น้อย : แ่่พูดคุยกันเองหรือครับคุณฉกาจ ทำไมมันง่ายดายขนาดนั้น

ฉกาจ : ไม่ใช่พูดคุยกันเฉยๆ หรือนายน้อย ในการพูดคุยก็ต้องมีเทคนิคอีกมาก เพราะทุกคนก็อยากพูดปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไขของตัวเอง เราอาจต้องใช้เทคนิคการสนทนา การระดมความคิดเห็น หรือบางครั้งชาวบ้านอาจจะไม่ยอมพูดปัญหาที่แท้จริง เราก็



ต้องใช้การใช้คำถามเพื่อกระตุ้นให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมา และต้องอาศัยแกนนำและอาสาสมัครทุกคนในการไปเชิญชวนให้ชาวบ้านทุกคนออกมาร่วมกิจกรรมในครั้งนี้

ตัวอย่าง คำถามที่ใช้กระตุ้นให้ชาวบ้านคิด

- “รัฐบาลแก้ปัญหานี้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้พวกเราจะทำอะไรต่อไป
- “ทำนาเองแต่ทำไมต้องซื้อข้าวกิน”
- “ทำอย่างไรให้ลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยอทราย่ายสูงในชุมชนได้
- “ทำไมรายจ่ายซื้อผลไม้นี้สูง ในขณะที่พื้นที่สามารถปลูกได้”

กล้า : แล้วชาวบ้านแต่ละคนก็อาจมีปัญหาไม่เหมือนกัน อย่างนี้ไม่มีปัญหาให้แก้ไข เป็นร้อยเป็นพันหรือครับ

ผู้ใหญ่ทอง : ใช่แล้วกล้า เพราะปัญหามีมากมาย แต่เราต้องร่วมกันวิเคราะห์ว่า ปัญหาอะไรสำคัญที่สุด เมื่อนำมาแก้ไขแล้วทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้มากที่สุด ก็ต้องอาศัยพวกนายทุกคนเป็นปากเป็นเสียง ช่วยกันประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจให้แก่ชาวบ้านอีกแรงหนึ่งด้วย

น้อย : เรื่องนี้ผู้ใหญ่ทองและคุณฉกาจไม่ต้องห่วงครับ อาสาสมัครของเราทุกคนเป็นคนที่อยู่ในชุมชนมานาน ทุกคนต่างก็ต้องการให้ชุมชนของเราเจริญก้าวหน้า ผมเชื่อว่าทุกคนต้องร่วมมือร่วมใจกันเป็นอย่างดีแน่นอนครับ

ผู้ใหญ่ทอง : เห็นนายกล้าและนายน้อยรับปากแข็งขันอย่างนี้ ฉันก็เบาใจ ปีนี้หมู่บ้านอาจจะเป็นชุมชนตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ บ้างก็ได้นะ





แผนที่ชีวิตและแผนที่ชุมชนของ
ชาวบ้านจังหวัดกาฬสินธุ์



นกาจ กล้า ห้อย และผู้ใหญ่ทอง ได้ช่วยกันสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้
ให้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านหนองปลาบู่มาแล้ว พวกเขาทำอะไรบ้าง และทำ
อย่างไร? เรามาฟังพวกเขาเล่าความสำเร็จกัน

นกาจ : เทคนิคที่สำคัญมากที่ไม่่ว่าใครก็ตาม ถ้าต้องนำชุมชนต้องทำให้ได้ คือ
การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน อย่าไปนัดประชุม
เวลาที่ชาวบ้านไม่ว่าง เช่น ช่วงละหมาด ช่วงเก็บเกี่ยวพืชผลเป็นอันขาด

น้อย : เมื่อชาวบ้านมารวมกันแล้ว หลายคนอาจไม่อยากพูดหรือแสดงความคิดเห็น
เราต้องมีเทคนิคช่วย เช่น ให้เขียนใส่บัตรคำ เข้ากลุ่มเขียนแผนที่ความคิด หรือแผนผังทาง



สังคม ทำปฏิทินแผนที่ฤดูกาล เขียนวงจรการผลิตของชุมชน ถ้าให้เขียนแบบนี้ความคิดจะเกิด

ผู้ใหญ่ทอง : ผมพบว่า เราต้องให้ทุกคนรู้ว่าเขาเป็นคนสำคัญ ความคิดของเขาสำคัญ เขาต้องมาแสดงความคิด อย่าส่งคนอื่นมาแทน และอย่ามองข้ามเด็กและเยาวชนของเรา พวกเขามีความคิดดีๆ เยอะ คำถามของเด็กร่วมให้ผู้ใหญ่อย่างเราต้องหยุดคิดหาคำตอบเหมือนกัน เราควรให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้มากๆ แต่ก็ต้องไม่ลืมที่จะให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการทำบัญชีครัวเรือนด้วย

กล้า : ผมเคยเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมเวลามีข้าราชการขึ้นผู้ใหญ่หรือคนใหญ่ๆ โตะๆ เข้ากลุ่มด้วย คนอื่นเจียบหมดเลย ผมว่าเราต้องใช้เทคนิคการจัดกลุ่มให้ดี กระจายท่านเหล่านั้นไปหลายๆ กลุ่ม ถ้าเป็นไปได้ และอีกอย่างคือ หากคนที่มีประสบการณ์เยอะ เช่น หลวงพี่ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือใครก็ตาม เราต้องไม่ปิดกั้นโอกาสท่าน ต้องให้ท่านได้แสดงความคิดมากๆ

ณาก : แต่คงให้พูดมากนักไม่ได้นะนายกล้า คงต้องใช้เทคนิคบ้าง ไม่เช่นนั้นคนอื่นอดพูดกันพอดี แกนนำและวิทยากรกระบวนการอาจต้องชี้ทิศทางของการแสดงความคิดเห็นให้ทุกคนเข้าใจร่วมกัน และชี้ให้เห็นว่าแต่ละคนมีความสำคัญ มีศักยภาพ หรือใช้เทคนิคการสนทนา กำหนดเป็นกติกาว่าถ้าใครถือปากกา คนนั้นมีสิทธิพูด

กล้า : ครับ บางทีชาวบ้านก็ใช้เวทีนำเสนอผลงานของคนในชุมชน เพื่อให้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้

ผู้ใหญ่ทอง : ผมว่า การทำบัญชีครัวเรือนช่วยให้พวกเราเกิดการแก้ปัญหา ทุกฝ่ายมาร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาวิธีแก้ปัญหา

น้อย : วัฒนธรรมของพวกเราที่สำคัญมากนะครับ วัฒนธรรมการทำงานกลุ่ม คือ เราต้องไม่ลืมว่าเราต้องร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อชุมชน บางครั้งก็อาจต้องมีการโฆษณาชวนเชื่อให้เข้าร่วมเรียนรู้ โดยติดป้ายเชิญชวนนะครับ

ผู้ใหญ่ทอง : พูดถึงสื่อเชิญชวนแล้ว เราต้องนำสื่อมาใช้ให้มากที่สุด ไม่ใช่ใช้ในการเชิญชวนหรือโฆษณาเท่านั้น สื่อยังมีประโยชน์ในการนำเสนอข้อมูลของชุมชน อาจเป็นวิธีดีหรือภาพก็ได้

กล้า : ผมอยากให้คุณณากช่วยบอกเทคนิคการจัดเวทีของแกนนำและวิทยากรกระบวนการให้พวกผมเข้าใจเพิ่มขึ้นอีกหน่อยครับ



ฉกาจ : ได้เลยนายกกล้า ในฐานะที่นายกกล้าเป็นแกนนำชุมชน เริ่มแรกนายกกล้าต้องอธิบายให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมเรียนรู้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกภูมิใจที่ได้เข้าร่วมพัฒนาชุมชน และชี้ถึงผลเสียที่เกิดให้กับชาวบ้านได้ชัดเจน เวลาจัดเวทีอาจเชิญเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐมาร่วมงานด้วยตามความจำเป็น ห้ามจัดเวทีหลายเวทีซ้ำซ้อนกัน ต้องใช้เวทีที่สมาชิกมีอยู่แล้ว แล้วเสริมกระบวนการเรียนรู้เข้าไป เวลาคุยกับชาวบ้านก็ต้องใช้คำพูดง่ายๆ ใครไม่กล้าพูด เราต้องถามคำถามให้เขาตอบหรือให้เขาเขียนตอบ กระดาษเพียง ๑ แผ่นก็ทำให้มีกิจกรรมเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าชาวบ้านขาดทักษะด้านการจดบันทึก เราอาจต้องเพิ่มทักษะเหล่านี้ให้กับชาวบ้านเพิ่มเติมด้วย เพราะเราควรฝึกให้ชาวบ้านรู้จักจัดบันทึกข้อมูลเอง แกนนำและวิทยากรกระบวนการก็ต้องพยายามตั้งคำถามและคืนข้อมูลที่มีไปให้ยังชุมชนให้มากที่สุด เพื่อให้ชุมชนพยายามหาคำตอบให้กับตนเองอยู่เสมอ

ผู้ใหญ่วทอง : แกนนำอย่างนายกกล้า นายน้อย เอง ก็ต้องเหนื่อยหน่อยนะ เพราะแกนนำต้องคอยเป็นธุระ ให้ความช่วยเหลือเวลาชาวบ้านมีธุระเดือดร้อนมาอย่างทันท่วงที

น้อย : คุณฉกาจครับ ผมเคยได้ยินเรื่องการจุดประกายความคิดของคนในชุมชนมันเป็นอย่างไรครับ

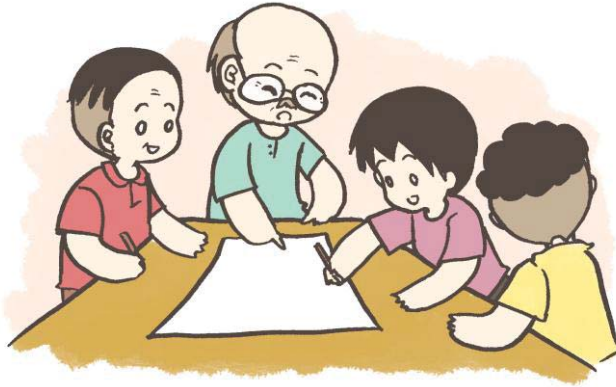
ฉกาจ : อ้อ ก็คือ การทำอย่างไรให้ชาวบ้านรู้จักที่จะคิดเป็น คิดเพื่อตัวเอง คิดเพื่อชุมชน

น้อย : แล้วคุณฉกาจมีเทคนิคอย่างไรบ้างครับ

ฉกาจ : วิธีที่ง่ายที่สุด คือ ใช้การถามคำถามให้คิด เช่น รัฐบาลแก้ปัญหานี้ได้ไหม ทำอย่างไรให้ลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยอดรายจ่ายสูงในชุมชนได้ ทำไมรายจ่ายซื้อผลไม้อสูงในขณะที่มีพื้นที่สามารถปลูกได้เท่าเดิม ทำนาเองแต่ทำไมต้องซื้อข้าวกิน ถ้าแก้ปัญหาไม่ได้พวกเราจะทำอะไรต่อไป

ผู้ใหญ่วทอง : ผมของเสริมเทคนิคที่ผมเคยใช้แล้วดีทีเดียว คือ การใช้ปัญหาของชุมชนเป็นตัวเดินเรื่องเพื่อสร้างความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน อาจต้องยกปัญหาหรือความผิดพลาดที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนมาพูดตอกย้ำกับชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านเริ่มคิดที่จะเปลี่ยนแปลง หรืออาจให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้สะท้อนปัญหาของชุมชน แล้วให้กระบวนการกลุ่มในการแก้ปัญหาชุมชนและการเรียนรู้ของชุมชน เน้นแรงศรัทธาหรือจุดเด่นของชุมชนเพื่อดึงสมาชิกมาเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้หรือแก้ปัญหา ถ้าจำเป็นก็ต้องใช้สื่อประชาสัมพันธ์เชิญชวนมาร่วมเรียนรู้บ่อยๆ อย่างต่อเนื่อง





เราอาจต้องใช้ทีมพี่เลี้ยง แกนนำ หรือแม้แต่คนที่เป็นวิทยากรกระบวนการ เข้าไปคลุกคลีกับชุมชน จะได้รู้จักปัญหาที่แท้จริง นำปัญหามาเรียนรู้ ปัญหานั้นต้องเกิดในชุมชน พวกเขถึงจะตระหนัก หรือกลัวเสียประโยชน์ถ้าไม่เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน และถ้าใครมีอะไรดี ต้องให้นำเสนอด้วยตนเอง เช่น ใครควบคุมรายรับ-รายจ่ายได้ ต้องให้นำเสนอเขาจะได้ภาคภูมิใจ ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ได้ทั้งนั้น ผมขอย้ำนะว่า ใครคิด ใครทำ ต้องให้มาเป็นตัวแบบให้คนอื่นเรียนรู้ แต่ก็ต้องแน่ใจก่อนว่าสิ่งที่เขาคิด เขาทำ เชื่อถือได้จริง และบางครั้งอาจต้องจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้เพิ่มเติมไปด้วย

กล้า : โอ้โฮ ผู้ใหญ่ทองครับ เทคนิคที่ผู้ใหญ่เล่ามานี้สุดยอดเลยครับ ขอแสดงความนับถือเลยครับ

ฉกาจ : ผมก็ฟังเพลินเลยครับผู้ใหญ่ทอง ได้ทบทวนเทคนิคของตัวเองเหมือนกันครับ ผมขอเพิ่มเติมอีกสักนิด เพื่อให้นายกกล้ากับนายน้อยนำเทคนิคไปใช้ได้มากขึ้น การเรียนรู้ของชุมชนมักเริ่มจากข้อมูลของชุมชนมาก่อน เช่น บัญชีครัวเรือน ดังนั้น การให้ชาวบ้านเอาปัญหาเล็กๆ ของครัวเรือนมารวมกันก็จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชน จากภาพเล็กกลายเป็นภาพใหญ่ที่อาจทำให้ทุกคนคาดไม่ถึง ดังนั้น ถ้าจะแก้ปัญหาที่ต้องแก้อย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทุกส่วน แต่ละครัวเรือนก็จะเรียนรู้เรื่องของตน ชุมชนก็เรียนรู้ด้วยเหมือนกัน

น้อย : ทุกขั้นทุกตอนมีเทคนิคทั้งนั้นเลยนะครับ ผมฟังดูแล้วก็น่าจะพอทำได้ หรือหากมีปัญหาอะไรก็คงต้องให้คุณฉกาจเป็นพี่เลี้ยงด้วยนะครับ

ฉกาจ : ยินดีเลยครับ

เรื่องเล่าเร้าความคิด



“...วิธีการพูดคุยกับชาวบ้านที่ละคนใช้เฉพาะกรณีที่เรากำลังจะโฟกัส วัดตัวแล้วค่อยตัดผ้า แต่ถ้าหากว่าคนกลุ่มใหญ่จะไม่ถามทีละคน ใช้กระบวนการกลุ่ม กระบวนการสารพัดหลากหลาย ที่มีอยู่ในกระบวนการอบรม กิจกรรม เกม เพลง ฯลฯ ละลายพฤติกรรมพวกนี้ เป็นปกติใช้เสียไพล่ก่อน กิจกรรมไพล่ก่อน แต่พออบรมเสร็จแล้ว ถ้าจะไล่เป็นขั้นตอนนะ อบรมเสร็จแล้ว กลับไปทำ เราเห็นว่าใครตั้งใจทำ นั่นแหละคือเพชรที่เราจะไปเจียรระไน วิธีการเจียรระไนค่อยไปตัดทีละตัวๆ...”

พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย

“...จากการที่ไปประชุมมีอีกเทคนิคของการบันทึกบัญชีคือ อยากให้ลูกช่วยบันทึกบัญชี โดยให้รางวัล จะบอกว่าใครที่จะดูแลเรื่องไฟฟ้า (เป็นการประหยัดไปด้วย) ใครดูเรื่องน้ำประปา ก็ให้มีการบันทึกบัญชีด้วย และให้พ่อแม่ตั้งเป้าว่าถ้าบิลเก็บค่าน้ำค่าไฟเดือนนี้มันสูงสุด สมมติว่า ๑,๐๐๐ บาททำไงจะลดลงได้ จากการที่บันทึกบัญชีก็จะเห็นทุกเดือนๆ ทีนี้ก็ตั้งเป้าว่าถ้ามีการลดค่ากระแสลงได้จาก ๑,๐๐๐ บาท สมมติเหลือ ๘๐๐ บาท เหลือ ๓๐๐ บาทก็นำไปเป็นรางวัลให้ลูก ลูกก็อยากได้รางวัลจะช่วยกันปิดไฟปิดน้ำ เห็นใครเปิดทิ้งไว้ก็จะไปปิด เป็นเทคนิคในการประหยัดและช่วยปลูกจิตสำนึกให้ลูกให้เห็นความสำคัญของการบันทึกบัญชี ตอนนี้อยู่ในตำบลนาคู ได้ทำบัญชียังไม่เต็มทุกครัวเรือนแต่พยายามส่งเสริมในเรื่องของการจัดทำแผน แผนพัฒนาชุมชนก็ผลักดัน แผนแต่ละหมู่บ้านจะมีแผนที่ของหมู่บ้าน ข้อมูลทั่วไป ข้อมูลพื้นฐาน ประวัติหมู่บ้าน มีการอัปเดตข้อมูลทุกปี...”

รพีพัตร มหาโคตร (สัมภาษณ์)

“...ชุมชนมีพื้นที่เปิดเพื่อการเรียนรู้ มีเวทีแบบพบปะกัน แต่ไม่ใช่เป็นสถานที่นัดประชุม อย่างแบบที่ชุมชนนาบัวก็ไปก่อนามัย แบบที่คนหลายคนมาพบปะเจอกัน ให้ความมันเอง สร้างการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ สมัยก่อนใช้ทีวีดี ไม่จำเป็นต้องประชุม ใครมีอะไรก็มาได้...”

อนุชา แหสมุท (สัมภาษณ์)



“...ในที่ทีมงานหมู่บ้านละห้าคน เรามาสัมพันธ์ มาคุยกันบ่อย ใช้วิธีคุย ถามกัน แล้วพวกเราต้องมาช่วยกันหาคำตอบให้ได้ และแต่ละคนต้องช่วยกันสร้างคำถามขึ้นมาให้มากที่สุด แล้วเราก็ต้องช่วยกันหาคำตอบให้ได้ เราก็บอกว่านี่แหละคืองานวิจัยของชาวบ้าน ถ้าเราสามารถตั้งใจหยได้ หาคำตอบได้ ทุกอย่างมันก็ได้ข้อสรุป คำถามที่เราจะถาม เราก็ต้องมีข้อมูลเบื้องต้น คนถามต้องมีข้อมูลเบื้องต้นที่เราถามแล้ว อย่าให้มันเลื่อนลอย ให้มันลงไปตรงกับเรื่องต่างๆ ที่มันกำลังมีอยู่ เราก็ต้องมีข้อมูลเบื้องต้นมาเล็กน้อยก่อน ในการตั้งคำถาม แล้วก็จะมีคนตอบได้ พอมีคนตอบได้เริ่มต้นขึ้นมาแล้วก็ขยายปัญหานั้นออกไปเรื่อยๆ...”

ประยงค์ รัตนรงค์ (สัมภาษณ์)

ผู้ใหญ่ทองแดงเดินทางไปพบนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อแจ้งความคืบหน้าการวางแผนชุมชนของหมู่บ้าน และมีแผนที่จะเชิญนายก อบต. มาเข้าร่วมการประชุมครั้งแรกของหมู่บ้านอีกด้วย

ผู้ใหญ่ทองแดง : สวัสดีครับ ท่านนายกสมชาย

นายก อบต. สมชาย : สวัสดี ผู้ใหญ่ทองแดงครับ คนกันเองทั้งนั้น วันนี้มาหาผมถึงที่ทำการ มีอะไรให้ผมและคณะรับใช้ครับ

ผู้ใหญ่ทองแดง : ผมจะมาขอเชิญท่านไปเข้าร่วมการประชุมวางแผนชุมชนของหมู่บ้านหนองปลาบู่ที่จะจัดขึ้นสัปดาห์หน้าครับ

นายก อบต. สมชาย : หมู่บ้านของผู้ใหญ่ทองแดงทำงานกันรวดเร็วจริงเชียว ผู้ใหญ่ทองแดงนี้ไฟแรงกว่าหนุ่มๆ ซะอีกนะ

ผู้ใหญ่ทองแดง : มิได้ครับ ผมโชคดีมากกว่าที่ชุมชนของผมร่วมมือร่วมใจ กระตือรือร้นที่จะพัฒนาชุมชนของเราให้ก้าวหน้าครับ

นายก อบต. สมชาย : ครับ ผมก็คิดว่าเช่นนั้น ไม่มีอะไรจะดีไปกว่าคนในชุมชนรักและสามัคคี ทำเพื่อส่วนรวมและชุมชนของตนเองนะครับ เห็นหมู่บ้านของผู้ใหญ่ทองแดงเป็นแบบนี้ ผมจะไม่ไปก็คงจะกระไรอยู่ครับ ถ้าอย่างนั้นผู้ใหญ่ให้รายละเอียดผมไว้ด้วยได้ไหมครับ ผมคิดว่าถ้ามีการดำเนินงานเป็นรูปธรรมขนาดนี้ ผมอยากให้มีการเชิญตัวแทนจากทุกภาคส่วนมาร่วมประชุมวางแผนชุมชนไปพร้อมๆ กันเลย ไม่ว่าจะเป็นระดับตำบล ระดับอำเภอ หรือระดับจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด สาธารณสุขอำเภอ เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ประมงจังหวัด ประมงอำเภอ รวมถึงอาสาสมัครหมู่บ้านของผู้ใหญ่อีกหลายๆ ฝ่ายด้วยครับ



เพื่อให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันดำเนินการ อย่างเป็นระบบ ผมยินดีที่จะช่วยประสานงานในส่วนตรงนี้ครับ

ผู้ใหญ่ทอง : ขอขอบคุณมากเลยครับท่านนายกสมชาย ผมต้องขอขอบคุณแทนชาวบ้านหนองปลาปูนทุกคนด้วยใจจริงครับ ผมมีเรื่องรบกวนท่านนายกสมชายอีกเรื่องหนึ่งครับ คือ ผมอยากทราบวิธีการเชื่อมโยงบุคลากรทุกภาคส่วน เพื่อที่ผมจะได้นำไปปฏิบัติครับ

นายก อบต. สมชาย : ได้เลยครับผู้ใหญ่ทอง



นายก อบต.สมชาย แนะนำให้ผู้ใหญ่ทองขอความร่วมมือเพื่อเชื่อมโยงบุคลากรทุกภาคส่วนในการวางแผนชุมชนอย่างไร?

ผู้ใหญ่ทองต้องจัดตั้งคณะทำงานที่จะสามารถช่วยผู้ใหญ่ทองได้ทุกระดับ และเริ่มจากระดับสูงสุดก่อน คือ ๑) คณะทำงานระดับจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการ ในระดับจังหวัดต่างๆ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด ผู้อำนวยการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เกษตรจังหวัด ปศุสัตว์จังหวัด ประมงจังหวัด หัวหน้าสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด ทำหน้าที่สนับสนุนส่งเสริม ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และติดตามประเมินผล ในภาพรวมของ



จังหวัด ๒) **คณะทำงานระดับอำเภอ** ได้แก่ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ ประมงอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ ขั้วแทนจากภาคประชาสังคม ขั้วแทนจากภาคประชาชน องค์การภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม และชมรมฯ ทำหน้าที่ สนับสนุน ส่งเสริม ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และติดตามประเมินผลใน ภาพรวมของอำเภอ ๓) **คณะทำงานระดับตำบล** ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วน ตำบล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและ แผน เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ขั้วแทนจากภาคประชาสังคม ขั้วแทนจากภาคประชาชน องค์การ ภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม และ ชมรมฯ ทำหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริม ร่วมคิด ร่วม วางแผน ร่วมดำเนินการ และติดตามประเมินผลในภาพรวมของตำบล และ ๔) **คณะทำงานระดับหมู่บ้าน** ประกอบด้วย อาสาตำบลแบบ นักจัดการความรู้ คนต้นแบบ บัญชีครัวเรือน และอย่าลืมว่าบางครั้งจะต้องเปิดรับอาสาสมัครปฏิบัติงานในพื้นที่ด้วย

เมื่อผู้ใหญ่ทองได้คนช่วยเหลือตามที่จำเป็นแล้ว ผู้ใหญ่ทองต้องจัดทำ แผนงาน/โครงการ เพื่อแก้ปัญหาชุมชน โดยเชื่อมโยงกับกระบวนการระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด และภูมิภาค การประสานงานแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ ๑) **ระดับท้องถิ่น** โดยเสนอแผนตำบลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือนของชุมชน ที่แสดง ความรุนแรงของปัญหาชุมชน เพื่อให้ผู้นำท้องถิ่นเห็นความสำคัญและผลักดันแผน ชุมชนให้เป็นแผนท้องถิ่น ๒) **ระดับอำเภอและระดับจังหวัด** โดยเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือนมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย/ตัวชี้วัด ของจังหวัด มีระบบติดตามประเมินผลที่เป็นรูปธรรม ทำให้เกิดการเชื่อมโยง ทรัพยากร งบประมาณ และบุคลากรในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และชุมชน ๓) **ระดับภูมิภาค** โดยประสานกับหน่วยงานในสังกัดของกรม กระทรวง เพื่อเชื่อมโยง ข้อมูลตามประเด็นปัญหาของชุมชนที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือน ยกกระดับสู่การเป็นยุทธศาสตร์ เป้าหมาย/ตัวชี้วัดของกรม กระทรวง ในลักษณะของ การทำโครงการนำร่อง โครงการต้นแบบ โดยมีระบบติดตามประเมินผลที่สร้างผลผลิต และผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมนำไปสู่การเชื่อมโยงทรัพยากร งบประมาณและบุคลากร ระดับกรม กระทรวง รวมไปถึง จังหวัด อำเภอ ตำบล และชุมชน เพื่อผลักดันประเด็น ปัญหาร่วมในวาระแห่งชาติได้



การสร้าง**ความสัมพันธ์กับคน**ที่จะมาช่วยชุมชนก็มีความสำคัญ ผู้ใหญ่ทองสามารถสร้าง **ความสัมพันธ์แนวดิ่ง** คือ การทำแผนชุมชนจากข้อมูลของชุมชนและออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม และ **ความสัมพันธ์แนวราบ** คือ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนเดียวกัน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับท้องถิ่น ภูมิภาค สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงาน สร้าง**ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร** การจัดการความสัมพันธ์อาศัยข้อมูลและประเด็นปัญหาของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ส่วนราชการ ภาคธุรกิจ วิชาการ และประชาสังคม โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ การแก้ปัญหาของชุมชน รวมถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากในอดีตการแก้ปัญหาเป็นลักษณะของต่างคนต่างทำรูปแบบดังกล่าวทำให้เกิดความสับสน ซ้ำซ้อนในด้านงบประมาณ หรือบุคลากรที่รับผิดชอบ หากการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนสามารถจัดการ**ความสัมพันธ์กับทุกภาคส่วน**ได้อย่างลงตัว สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้บรรลุเป้าหมายในการ**ดำเนินงานพัฒนาชุมชน**ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลนั่นเอง

เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...กลุ่มคนที่สนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน คนที่สำคัญที่สุดคือ ๑. คนในชุมชน ๒. ภาควิชาในตำบล หมอ ครู เช่น พี่เชษฐาโลกเอาบัญชีครัวเรือนเข้าโรงเรียนให้ครูเข้ามาช่วย ถ้าชาวบ้านเก็บข้อมูลมีข้อมูลเยอะ แต่ไม่มีนักวิชาการหรือคนที่มีความรู้เรื่องข้อมูล คนที่เค้ามีประสบการณ์หรือมีความรู้ที่เกี่ยวข้องของชาวบ้านเข้ามาเติมก็จะทำให้ทำให้มุมมองมองได้ยาวขึ้นและมองเห็นทางไปมากขึ้น กรณีอาชีพอิสระทางเลือกเมื่อมีข้อมูลอันใหม่หรือมีคนเข้ามาร่วมคิดใหม่จะทำให้ให้ทาง ทำให้รู้ว่าพี่น้องไม่เคยรวมกลุ่มกันขายเลย ไปขายเอง มีปัญหาเรื่องความขึ้น เรื่องแปรรูป เพราะพอมีคนเข้ามาช่วยทำให้เราและพี่น้องมองเห็นว่ามีทางไหนจะไปได้อีก อันที่ ๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเปิดไฟเขียวก็จะง่าย เช่น นายอำเภอ ผู้ว่า ข้าราชการเข้ามามีส่วนร่วม ถึงจะไม่ได้ร่วมมากเพราะเค้ามีงานประจำ แต่ก็พอช่วยได้เวลาขอความร่วมมือ...”

อนุชา แหสมุท (สัมภาษณ์)



เช้าวันอาทิตย์ ผู้ใหญ่ทองเรียกประชุมแกนนำชุมชน วิทยากรกระบวนการ และชาวบ้านที่สนใจร่วมวางแผนชุมชนที่ศาลาวัด หลังจากที่ทำบุญเลี้ยงพระเพลเรียบร้อยแล้ว โดยนัดแนะให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนนำบัญชีครัวเรือนของครอบครัวตนเองมาด้วย



ผู้ใหญ่ทอง : มาพร้อมหน้าพร้อมตากันแล้วใช่ไหมพวกเรา วันนี้เป็นวันแรกที่เราจะมาร่วมกันวางแผนชุมชน ฉันขอให้ทุกคนร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อช่วยกันพัฒนาชุมชนของเรา

กล้า : พวกเราตื่นเต้นกันมากเลยครับผู้ใหญ่ทอง เป็นเรื่องที่เราไม่เคยรู้ ไม่เคยทำกันมาก่อนเลย มันยากไหมล่ะครับผู้ใหญ่ทอง

ผู้ใหญ่ทอง : จะว่ายากก็ยาก จะว่าง่ายก็ง่าย ละนะนายกล้า ถ้าอธิบายตรงนี้ก็คือการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชนเริ่มจากทุกคนต้องร่วมกันทบทวนปัญหาและรับรู้เป้าหมายที่เราจะทำเพื่อพัฒนาชุมชนของเรา จากนั้นทุกคนต้องร่วมกันวางแผนและเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา จากนั้นก็ต้องเชื่อมโยงแผนทรัพยากรจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับแผนชุมชนของเรา และเมื่อดำเนินการตามแผนเรียบร้อยแล้วก็ต้องประเมินผลและสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินการนั้นด้วย

น้อย : โอ้โฮ แค่นี้ก็เริ่มงงแล้วล่ะครับผู้ใหญ่ทอง แล้วจะทำได้หรือครับ

ผู้ใหญ่ทอง : เอราน่า ลองกันดูสิถ้าตั้ง ฉันว่าไม่เกินกำลังพวกเราหรอก ชาวบ้านหมู่บ้านเรามีความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจกันมาก ฉันเชื่อว่าเราจะต้องทำได้ถ้าตั้งใจจริง

ฉกาจ : ก่อนอื่น อยากจะขอให้ทุกคนช่วยกันดูข้อมูลบัญชีครัวเรือนของทุกคนว่ารายจ่ายที่ทำให้เกิดปัญหากับครอบครัวของทุกคนคืออะไรบ้าง แล้วเราจะช่วยกันคิดว่าเกิด



จากสาเหตุอะไร มีวิธีแก้ไขได้อย่างไรบ้าง เราจะช่วยกันแก้ปัญหาตั้งแต่ระดับครัวเรือนและขยายไปถึงปัญหาระดับชุมชน เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาที่ครบวงจรอย่างแท้จริง

กล้า : พวกเราได้คุยกันมาบ้างเหมือนกันครับ หลักๆ ก็เป็นเรื่องการทำนา ทำเกษตรกรรม ของพวกเราเอง ที่พวกเรายังเป็นหนี้เป็นสินกันอยู่มาก แล้วเมื่อดูตัวเลขจากบัญชีครัวเรือน เกือบทุกบ้านก็มีรายจ่ายเกี่ยวกับค่าปุ๋ย ค่าจ้างแรงงาน ค่าเมล็ดพันธุ์ อีกร้อยอย่างเลยครับ

ฉกาจ : ดีมากเลยครับที่ทุกคนให้ความสนใจและมีการพูดคุยกันบ้างแล้ว เราก็คงจะต้องประชุมกันไปอีกหลายครั้งเพื่อช่วยกันคิดว่าสาเหตุเกิดจากอะไรบ้าง แล้วปัญหาที่เกิดขึ้นมีมากน้อยแค่ไหน อะไรคือปัญหาที่สำคัญที่สุด เราจะแก้ปัญหาอะไรก่อน ยังมีรายละเอียดอีกมากที่เราต้องช่วยกัน ก็ต้องขอให้ทุกคนมาเข้าประชุมกันเป็นประจำด้วยครับ

น้อย : ไม่ต้องห่วงครับ พวกเราทุกคนช่วยกันเต็มที่แน่นอน เพื่อชุมชนของเราแล้วอีกอย่าง ตัวชาวบ้านเองก็ได้ประโยชน์ด้วยครับ

กล้า : คุณฉกาจครับ ผมอยากให้คุณฉกาจช่วยอธิบายขั้นตอนของการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชนที่ละขั้นตอนอย่างละเอียดได้ไหมครับ

ฉกาจ : ได้สิ แต่ผมต้องขออธิบายเชิงวิชาการนะ เอาที่ละขั้นที่ละตอนเลยนะครับ

ขั้นที่ ๑ ทบทวนปัญหาและร่วมรับรู้เป้าหมายของชุมชน

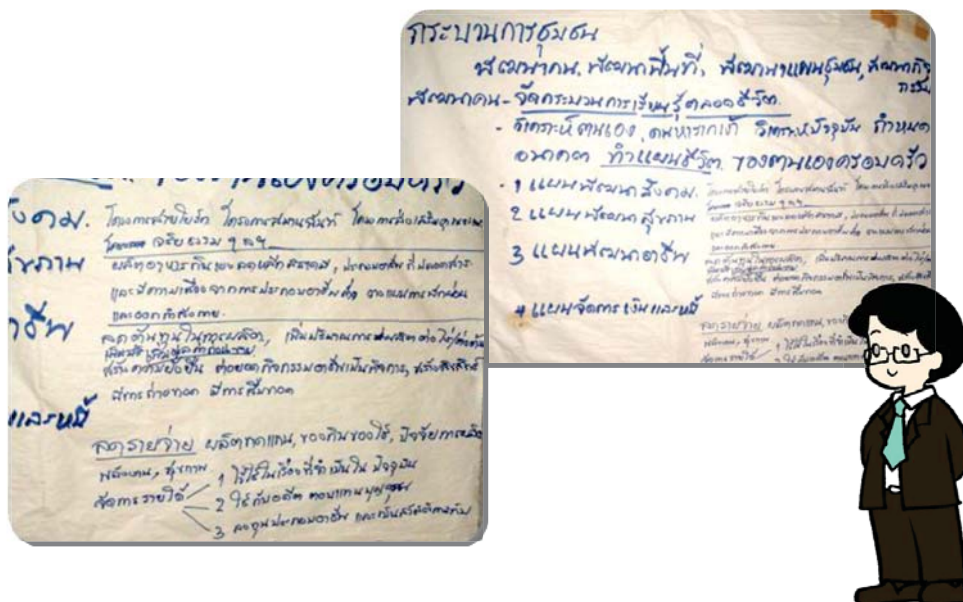
ขั้นแรกนี้ชุมชนต้องรวมตัวกันเพื่อร่วมทบทวนว่าชุมชนมีปัญหาหรือไม่ การทบทวนปัญหานี้ทำได้โดยการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนจากข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและจากข้อมูลบัญชีครัวเรือน และการประเมินวิเคราะห์คุณภาพชีวิตชุมชน ถ้าวิเคราะห์แล้วชุมชนตอบตัวเองได้ว่ากำลังเกิดปัญหาอะไรบ้าง เป็นปัญหามากหรือน้อย เป็นปัญหาภายในชุมชนหรือเป็นปัญหาจากสถานการณ์ภายนอกชุมชน จำเป็นที่ชุมชนต้องแก้ปัญหาเหล่านั้น แต่หากเมื่อทบทวนแล้วพบว่า ณ ขณะนั้น ชุมชนไม่มีปัญหารีบด่วนที่ต้องแก้ไข แต่ชุมชนต้องการยกระดับชุมชนให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ ก็ต้องช่วยกันบอกให้ได้ว่าต้องการยกระดับเรื่องอะไร เมื่อกำหนดได้ดังนี้ชุมชนก็จะสามารถร่วมกันรับรู้ถึงปัญหาชุมชน หรือร่วมรับรู้ถึงการยกระดับชุมชน



๑.๑ การทบทวนปัญหาของชุมชน คือ การที่ชุมชนช่วยกันค้นหาว่าชุมชนของตนมีปัญหาหรือไม่ มีปัญหาเรื่องอะไรเป็นปัญหาระดับใด มีใครเกี่ยวข้องกับปัญหาเหล่านั้นบ้าง ชุมชนต้องนำข้อมูล ๒ ประเภทมาช่วยในการทบทวนปัญหาของชุมชนได้แก่ ๑. ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น ข้อมูลศักยภาพชุมชน ข้อมูลด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ทางกายภาพ ข้อมูลทางเศรษฐกิจ และข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ความรู้ ๒. ข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน ได้แก่ รายรับ รายจ่าย เงินออมและหลักประกัน และหนี้สิน

๑.๒ การร่วมรับรู้ถึงปัญหาชุมชน เพื่อการยกระดับชุมชน เพื่อแยกแยะปัญหา ความเป็นจริง โดยการจัดลำดับความสำคัญของปัญหารวมถึงผลกระทบที่คนและชุมชนจะได้รับ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการกำหนดเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหา หรือเพื่อการพัฒนาหรือยกระดับชุมชน

การทบทวนปัญหาชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิตของจังหวัดนครศรีธรรมราช



เรื่องเล่าเราความคิด

“...การวางแผนชุมชนต้องให้เค้ามีเวทีร่วมกันให้เขาได้ร่วมพูดคุย มาวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ วิเคราะห์ถึงปัญหาต่าง ๆ ในเวทีแต่ละครั้งเราเน้นถึงว่า เรายกปัญหาเด่น ๆ ของในพื้นที่ตรงนั้นขึ้นมา ก่อนที่เราจะจัดเวทีขึ้นตรงไหน เราก็ต้องไปศึกษาก่อน ว่าในพื้นที่ตรงนี้จะอะไรที่เป็นปัญหาหลัก ๆ ชักก็เรื่อง พอมาคุยในภาพกว้าง ๆ แล้วก็ถามว่าปัญหาที่มันมีอยู่ทั่ว ๆ ไปในปัจจุบัน ใครมีปัญหาบ้าง แต่ส่วนใหญ่ถ้าเราพูดถึงปัญหาหนี้สิน ทุกพื้นที่ก็มีแล้วแยกวงเลย แยกไปเป็นกลุ่มย่อย มันได้กลุ่มย่อยประมาณสามสี่กลุ่มขึ้นมาในพื้นที่ตรงนั้น คุยกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว พอมาได้ข้อสรุปเบื้องต้น ว่าเราจะทำอะไรกับเรื่องนี้ ที่จริงมันไม่ได้จบตรงนั้นหรอก แต่มันทำให้มีเวทีต่อ ข้อสรุปตรงนั้นมันจะต้องไปทำต่อ ข้อสรุปจากการศึกษาจากการวิเคราะห์ตรงนั้นมันได้รายละเอียด และเวลามาร่วมกัน มันจะทำให้ข้อสรุปตรงนี้ มีประโยชน์กับทุกกลุ่ม เพราะคนหนึ่งมีปัญหาเกือบจะทุกเรื่องนั่นแหละ แต่ปัญหาอะไรที่เป็นปัญหาอันดับหนึ่ง อันดับสอง อันดับสาม ของเขาอยู่ ก็จะได้ความรู้ แล้วก็ได้แนวทางในการนำไปใช้ในชีวิตของเขา...”

ประยงค์ รัตนรงค์ (สัมภาษณ์)



ขั้นที่ ๒ ร่วมวางแผนและเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาชุมชน

๒.๑ การกำหนดระดับเป้าหมายและวิสัยทัศน์ชุมชน

การกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ชุมชน เป็นการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีทั้งทิศทางระยะสั้น ระยะกลาง หรือระยะยาว ทั้งนี้ชุมชนที่จะสามารถกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของตนเองได้ต้องสามารถวิเคราะห์ชุมชนจากการใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนและอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทอย่างแท้จริง ชุมชนต้องวิเคราะห์ความต้องการ ความจำเป็น จัดลำดับ ประเมินตนเอง กล่าวโดยย่อก็คือ ชาวบ้านต้องสามารถกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ชุมชนได้อย่างเหมาะสมกับบริบทชุมชนของตน

๒.๒ การกำหนดรายละเอียดของการวางแผนดำเนินการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาชุมชน

การร่วมดำเนินการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาชุมชน เป็นการที่ชุมชนร่วมกันเรียนรู้เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปสู่การวางแผน โดยการมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งภายใน – ภายนอกชุมชนที่มาช่วยในการวางแผนชุมชน (การถอดความรู้) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยมีการจัดเป็นรูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของคนในชุมชน (การแลกเปลี่ยนเรียนรู้) รวมถึงการปฏิบัติตามแผนซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำความรู้ไปใช้ซ้ำในการทำงาน (การนำความรู้ไปใช้ซ้ำ) ซึ่งมีการจัดตั้งในรูปแบบคณะกรรมการ คณะทำงานมาร่วมดำเนินการ และกำกับติดตามให้กำลังใจและเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาชุมชน โดยนำปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ปัญหามาเป็นประเด็นในการวางแผนชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาโอกาสและแนวทางการแก้ปัญหา สร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในการจัดกลุ่มแผนงาน/โครงการ ลำดับความสำคัญของแผนงาน/โครงการ และกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับแผนงาน/โครงการ



ตัวอย่าง การลำดับกิจกรรมของชุมชนในจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยใช้การนับจำนวนผู้
เห็นด้วย

เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...เรียงลำดับความสำคัญว่าสูงที่สุดว่าต่ำลก็เอาตัวนั้นไปให้เขาดูแล้วให้เขาคิดว่าปัญหาตัวไหนที่ต้องแก้ไขเร็วที่สุดแต่ไม่จำเป็นต้องเป็นตัวที่มาก โดยการจัดเวทีให้คุยกันว่าจะทำไรก่อนหลัง ให้เค้าวิเคราะห์หาเหตุผลเอง ในเรื่องของความอยาก ความจำเป็น ค่าใช้จ่ายการลงทุน และค่าใช้จ่ายใช้แล้วเสียไป...”

อมรชัย ว่องไวสกุล (สัมภาษณ์)

“...แต่อย่างไรก็ตามในชุมชนก็ยังมีโครงการที่เป็นรูปแบบ ที่ต้องขอเงินสนับสนุนก็มีอยู่ เราก็ต้องเขียนโครงการ โครงการที่เราเขียนตรงนั้น เราเน้นสามเรื่อง โครงการอะไรที่เราไม่ต้องขอเงินใคร เราทำเองได้ ก็ต้องทำโครงการเพื่อให้คนรู้ร่วมกันว่าเราจะทำเรื่องนี้แล้วนะ ทำเพื่ออย่างนั้นะ แต่เราไม่ต้องของบประมาณใคร เราทำเองได้ บางโครงการว่ามันเริ่มต้นที่เราแต่เราทำเองทั้งหมดไม่ได้ ต้องขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของงบประมาณส่วนหนึ่ง ของเราส่วนหนึ่งนั่นคือแบบที่สอง แบบที่สาม เราเขียนโครงการขึ้นมา เห็นว่ามันมีความจำเป็นแล้ว ถ้าไม่ทำแล้วมันจะเกิดปัญหานี้ขึ้นมา แต่ไม่ใช่หน้าที่เรา เรา就送ไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โครงการเราก็เขียนไปส่งไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้เขาทำ...”

ประยงค์ รณรงค์ (สัมภาษณ์)



“...การวางแผนชุมชน เกิดขึ้นมาจากความเป็นจริงในพื้นที่ๆ มันมีอยู่ เราก็มานั่งคุยนั่งถกกันว่าปัญหาหลักๆ ของเราคืออะไรอยู่ตอนนี้ แล้วปัญหาตรงนั้นมันเกี่ยวข้องกับทุกคนอยู่ ทุกคนรู้ คนในพื้นที่ คนที่ไม่มีความรู้แต่รู้ในเรื่องนี้ เพราะมันเป็นเรื่องของเขาที่ประสบอยู่กับวิถีชีวิตเค้าตลอดเวลา พอยกปัญหาตรงนั้นขึ้นมา ก็ช่วยกันหาแนวทาง หาสาเหตุ หาต้นตอของมัน แล้วมันได้มาเรื่อยๆ คุยกัน ไม่ใช่รอบเดียว บางทีก็คุยกันสองรอบสามรอบถึงได้ข้อสรุป เพราะจากประสบการณ์เรื่องนี้ที่คนนี้มีปัญหาอยู่ บางทีเรื่องอย่างนี้แหละ แต่คนๆ หนึ่ง ที่เขามีประสบการณ์ในการที่เค้าแก้ปัญหาตรงนี้ได้แล้ว แต่คนนี้เขายังไม่มีความรู้ก็ถ่ายทอดจากคนมีประสบการณ์ที่แก้ปัญหาได้แล้วมาสู่คนที่ยังกำลังมีปัญหอยู่ ที่ผมบอกว่าช่วยคิดให้ดังๆ หน่อย แล้วคนที่เขามีความรู้เรื่องนั้นมียู่ แต่ถ้าคิดดังๆ ขึ้นมาแล้ว แล้วยังไม่มีคนที่มีความรู้ อยู่ เราก็ต้องหาความรู้นี้หาได้ครับ ในตำบลไม้เรียง ๑,๕๙๓ ครอบครัว ในสิบหมู่บ้าน ผมศึกษาหมดเลย แล้วพบว่าใครที่เก่งเรื่องอะไร เรื่องไหนอยู่มีห้าสิบกว่าคน ที่เป็นผู้รู้ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ที่เขาเรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หลากหลายมากเกือบทุกเรื่อง แล้วผมก็ไปประสานกับหน่วยงานต่างๆ ตั้งแต่ระดับอำเภอถึงจังหวัดว่าถ้าเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เวลาผมต้องการขึ้นมา เขายินดีที่จะช่วยมาให้ข้อมูล มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์...”

ประยงค์ รัตนรงค์ (สัมภาษณ์)



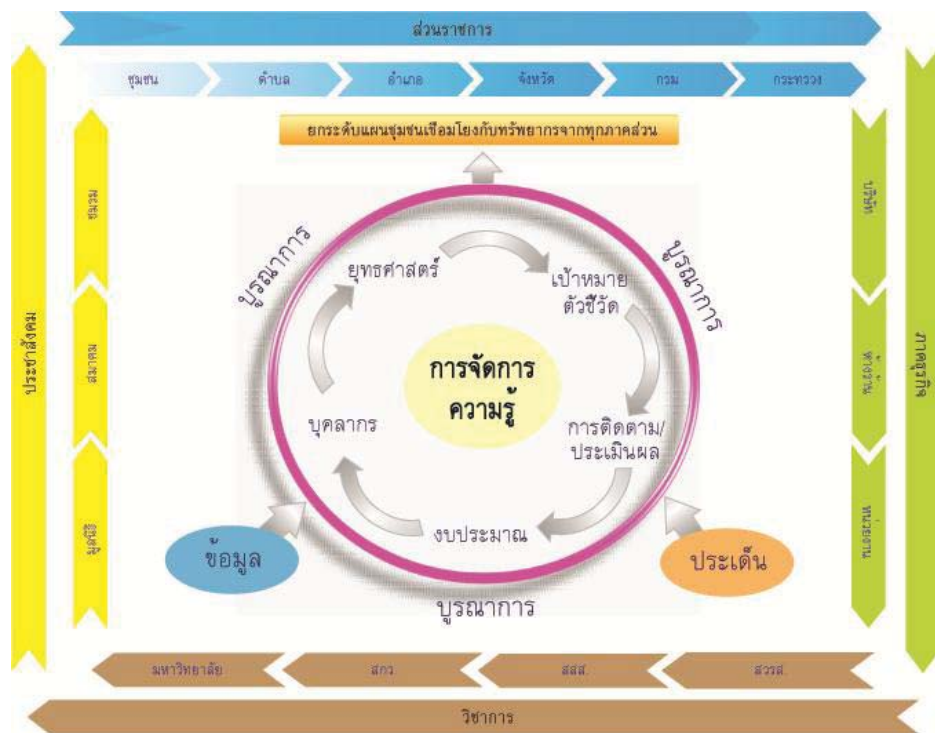
ขั้นที่ ๓ นำแผนเชื่อมโยงทรัพยากรทุกภาคส่วน

แม้ว่าแผนชุมชนจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาตนเองได้ แต่ชุมชนต้องรู้จักบูรณาการทรัพยากรทุกภาคส่วนเข้าไว้ในแต่ละแผนด้วย แผนชุมชนที่ถูกลงแผนบนพื้นฐานของข้อมูล ความคิด ความต้องการ การตัดสินใจ และลงมือทำตามแผนด้วยความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องจึงจะช่วยเสริมขีดความสามารถในการดำเนินงานตามแผนชุมชนแบบองค์รวม ขั้นตอนที่ ๓ นี้ มีขั้นตอนย่อย ได้แก่ การเตรียมความพร้อมด้านข้อมูลเชิงประจักษ์ และการบูรณาการแผนชุมชนกับทรัพยากรทุกภาคส่วน

๓.๑ การเตรียมความพร้อมด้านข้อมูลเชิงประจักษ์ การเตรียมความพร้อมด้านข้อมูลเชิงประจักษ์ทำให้เห็นภาพของปัญหาที่ชุมชนจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ข้อมูลต้องแสดงความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นปัญหารวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นในทุกภาคส่วน

๓.๒ การบูรณาการแผนชุมชนกับทรัพยากรทุกภาคส่วน การบูรณาการแผนชุมชนกับทรัพยากรทุกภาคส่วนเป็นการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชนจะต้องทราบว่าต้องประสานงานกับใคร เมื่อไหร่ ที่ไหน และใช้วิธีการแบบใด เพราะชุมชนต้องทราบภารกิจของแต่ละหน่วยงาน ผู้รับผิดชอบของหน่วยงานนั้นๆ ชุมชนต้องมีการติดต่อ สอบถามอย่างต่อเนื่องกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงความก้าวหน้าและสามารถทำให้เกิดการผลักดันให้เกิดผลสำเร็จในระดับนโยบาย แผนงาน โครงการ ซึ่งอาจจะต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคลในการประสานงาน ติดตามความก้าวหน้า โดยจะต้องทราบว่าโอกาสในการขอรับการสนับสนุนอยู่ในช่วงเวลาไหน หากไม่ทราบหรือไม่เข้าใจวิธีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ก็อาจส่งผลทำให้การได้รับการสนับสนุนน้อยลง





เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...การทำแผนชุมชนของจังหวัดพิษณุโลกมีแผนบูรณาการณจังหวัดที่ดี คือทำร่วมกับหน่วยงานอื่นเป็นระดับ ทำแผนระดับอำเภอเชิญพี่น้องไปนั่งทำ เช่น เรื่องน้ำที่นครไท ไปขอความช่วยเหลือจากนายอำเภอ ใช้ได้ทุนบ้านนายอำเภอเป็นเวที โดยเริ่มจากการไปเชิญนายอำเภอก่อน เพราะว่าเรื่องน้ำเรื่องที่ดินมักจะนำไปสู่ความขัดแย้งได้ง่าย ไปถามนายอำเภอว่าจะทำนายอำเภอเห็นด้วยไหม โดยให้นายอำเภอเรียกประชุมนายก อบต. เรียกประชุมกำหนดผู้ใหญ่บ้านให้หน่อยได้ไหม นายอำเภอจะเป็นหัวโตะให้...”

อนุชา แหสมุท (สัมภาษณ์)

“...มีคณะทำงานจังหวัดทั้งหมด ๒๙ คน แกนนำตำบลละ ๒ คน ตัวแทนหมู่บ้านละ ๑๐ คน เราต้องไปเชื่อมกับผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นตัวเชื่อมที่ดี ในเบื้องต้นตั้งแต่เริ่มโครงการเราก็เชิญผู้ว่าฯ มาเปิดและรับรู้ในเรื่องของโครงการ...”

ทงศักดิ์ ใจสบาย (สัมภาษณ์)



“...ในแต่ละคณะทำงานจะมีคนในพื้นที่ทุกพื้นที่ ประชุมคณะทำงานจังหวัด โดยให้คณะทำงานตำบลมาเป็นตัวแทนเดือนละครั้ง เพราะฉะนั้นการถ่ายทอดข้อมูลก็จะมีให้ทุกเดือน จากนั้นคณะทำงานตำบลก็ไปประชุมในชุมชนเพื่อบอกกล่าวข้อมูลจากที่จังหวัดได้วิเคราะห์มา โดยคณะทำงานตำบลจะเรียกตัวแทนจากชุมชน ชุมชนละ ๑๐ ครั้วเรือนซึ่งเป็นอาสาสมัครในการทำบัญชีและในครั้วเรือนจะเป็นคณะทำงานตำบล แสดงให้เห็นว่ามีการเชื่อมโยงกัน บางทีก็เรียกตัวแทนมาประชุมที่ อบต. ส่วนมากจะเป็นแกนนำหมู่บ้าน เนื่องจากไม่มีเวลา...”

ตรา เหมโคกน้อย (สัมภาษณ์)

ขั้นที่ ๔ ประเมินผลและร่วมสรุปบทเรียน

การประเมินผลและร่วมสรุปบทเรียนเป็นขั้นตอนของการทบทวนวัตถุประสงค์การดำเนินงานตามแผนชุมชนโดยเน้นการสรุปเป็นบทเรียนที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้จากกระบวนการดำเนินงานตามแผน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การวางแผนชุมชนในปีถัดไปให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ขั้นตอนนี้ใช้หลักของการถอดความรู้จากผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ซึ่งสอดคล้องกับขั้นตอนการจัดการความรู้ที่เรียกว่า “การถอดความรู้” (Capturing) ที่สามารถนำองค์ความรู้/บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานตามแผนมาวิเคราะห์และสรุปไว้ในรูปแบบที่คนในชุมชนสามารถนำไปใช้ได้ต่อไปได้ที่เราเรียกว่าเป็นการบำรุงรักษาความรู้

๔.๑ การประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ เป็นการทบทวนเป้าหมายเพื่อประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ การประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการของชุมชนจะต้องมีการพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง



๔.๒ การร่วมสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ เป็นการสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ โดยการพิจารณาถึงผลสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงาน โดยผู้รับผิดชอบและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานจะต้องร่วมกันสะท้อนความคิด เกี่ยวกับข้อมูลและหลักการที่ใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน กลไกในการสนับสนุนด้านคน ผู้นำชุมชน วิทยากรกระบวนการ ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ทั้งส่วนราชการ ธุรกิจ วิชาการ และประชาสังคม รวมถึงกระบวนการจัดการความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้อง และกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับขั้นตอนการจัดการความรู้ที่เรียกว่า **การถอดความรู้** โดยถอดจากผู้มีประสบการณ์ในการทำงานแล้วได้ผลดี หรือผู้ที่ปฏิบัติงานจนประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

เรื่องเล่าเร้าความคิด

“...ในการแก้ปัญหาของชุมชนที่ผ่านมา เรามีการวางแผน ดำเนินการตามแผน แล้วมีการสรุปบทเรียนอยู่บ่อยๆ โดยสรุปในเรื่องที่มันมีปัญหา และเราทำแล้วไม่ประสบความสำเร็จ เราก็สรุปอยู่บ่อยๆ แต่เรื่องที่ทำแล้วสำเร็จตามเป้า ตามแผน ตรงนี้เราไม่ค่อยสรุปเท่าไร แต่ที่ไม่ประสบความสำเร็จ เราก็ต้องเอามาคิด มาวิเคราะห์ที่เราคิดว่ามันต้องมาหาข้อสรุปให้ได้ว่าอย่าให้เราไปผิดซ้ำอีก ส่วนใหญ่แล้วเราจะร่วมกันในคนที่ปฏิบัติด้วยกันในการสรุปบทเรียน แต่เราก็มักต้องการที่จะขยายผลไปสู่หน่วยงานอื่น เราก็เชิญหน่วยงานอื่นเข้ามาช่วยด้วย คือทำให้เขาเห็นว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ แทนที่เราจะไปรายงานเฉย ๆ เราไม่ได้ไปรายงานเขา แต่ให้เขามาร่วมในการสรุปบทเรียนแล้วให้เขามีความรู้ตรงนั้นไปด้วย ทำให้เป็นเอกสารให้เราด้วย...”

ประยงค์ รณรงค์ (สัมภาษณ์)



“...วิธีการสรุปและการประเมินผลที่ดี ใช้แผนที่ผลลัพธ์ (outcome mapping) ดูยุทธศาสตร์ที่นำเข้าไป (input) ดูกิจกรรม (process) แล้วดูผลผลิตที่เกิดขึ้นเชิงรูปธรรม (output) และดูผลกระทบ (outcome) ตัวอย่าง การสร้างตำบลเข้มแข็ง ที่มี ๗ ตัวชี้วัด ซึ่งจะใช้เป็นตัววัดผล (มีกลไกแกนนำ มีกระบวนการในการแก้ไขปัญหาเชิงประเด็น มีชุดตัวความรู้ มีตัวกระบวนการเรียนรู้ มีรูปธรรมความสำเร็จ มีตัวข้อมูล) นำทั้ง ๗ ตัว ให้ชุมชนดูตัวเองว่าเรามีเรื่องอะไรแล้วบ้าง แล้วที่เราตั้งเป้าไว้ต่างๆ เรามีกระบวนการทำงานนั้นๆ มันส่งผลให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมอะไรบ้าง โดยกระบวนการต่างๆ ผ่านเวทีการพูดคุย...”

เนตรดาว ยังยุบล (สัมภาษณ์)

ชุมชนที่สามารถพัฒนาตนเองด้วยกระบวนการเรียนรู้
ต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่เหมาะสมจึงจะทำให้เกิดพลังชุมชนอย่างแท้จริง

- มีอุดมการณ์ มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน และมีทิศทางเดียวกัน
- มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดร่วมกัน
- มีผลประโยชน์ร่วมกัน ที่เกิดจากการแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิต
- มีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถที่เหมาะสม อันได้แก่ แกนนำ และวิทยากร
- มีกระบวนการ การจัดการ การตัดสินใจ การกำหนดบทบาทหน้าที่ การดูแลรักษาทรัพยากร การสื่อสาร และการประเมินชุมชน
- มีการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างต่อเนื่อง
- มีทรัพยากรที่สามารถใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการเงินและอื่น ๆ



ภาคผนวก

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

“การวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือนนำไปสู่การใช้ข้อมูลเพื่อการวางแผนชุมชน”

๑. คุณตรา	เหมโคกน้อย	องค์การบริหารส่วนตำบลนาทอน
๒. คุณสมภาพ	พานทอง	ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร (ธกส.)
๓. คุณณรงค์	บุญขวัญ	ศูนย์วิจัยและพัฒนาระบบข้อมูลครัวเรือน
๔. คุณถัน	จุลนวล	องค์การบริหารส่วนตำบลควนรู
๕. คุณปวัน	พรหมพิทักษ์	กระทรวงมหาดไทย
๖. คุณสิทธิพงษ์	มาเอียด	ศูนย์ประสานงานภาคีเครือข่ายองค์กรชุมชน
๗. คุณชรีย์	เทียบประทีป	องค์การบริหารส่วนตำบลคลองน้อย
๘. คุณชนิษฐา	รักษ์เขียว	องค์การบริหารส่วนตำบลเขาถ่าน
๙. คุณคณิตพัฒน์	ทองคำ	องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก
๑๐. คุณเฉลิมพล	บุญญา	โครงการ NGO
๑๑. คุณนงเยาว์	सानติ๊ะ	องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ
๑๒. คุณรังสรรค์	น้อยท่าช้าง	ภาคประชาชน
๑๓. คุณบงอร	ศรีมารักษ์	องค์การบริหารส่วนตำบลหัวถนน
๑๔. คุณยุทธภูมิ	ใจสุวรรณ	องค์การบริหารส่วนตำบลอ่างทอง
๑๕. คุณเมฆินทร์	สายสี	องค์การบริหารส่วนตำบลนาบัว
๑๖. คุณสุวรรณา	เมืองพระฝาง	โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลนาบัว
๑๗. คุณเสถียร	บุระชัย	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
๑๘. คุณอมรชัย	ว่องไวสกุล	ภาคประชาสังคม
๑๙. คุณเสนอ	นราผล	หน่วยงานภาครัฐ
๒๐. คุณสันติย์	ผ้าแพ้	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพนทอง
๒๑. คุณชัยวัฒน์	โยธายุทธ	องค์การบริหารส่วนตำบลไทยเจริญ
๒๒. ดร.สม	นาสอาน	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์
๒๓. คุณรพีพัฒน์	มหาโคตร	องค์การบริหารส่วนตำบลนาคู่
๒๔. คุณสม	เจาะจง	เทศบาลตำบลเมืองยาง
๒๕. คุณประยูร	คำทอง	ภาคประชาชน
๒๖. คุณฉลวย	โสภิตพัฒน์	ภาคประชาชน



๒๗. คุณนิพนธ์	สว่างทองกลาง	องค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง
๒๘. คุณทองศักดิ์	ใจสบาย	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครพนม
๒๙. คุณบุญเรือง	ปาแสนกุล	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
๓๐. คุณนกน้อย	สินวล	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
๓๑. คุณสมหมาย	เจือจาน	เทศบาลตำบลบางซุด
๓๒. คุณพัชรดนัย	ปาชะ	องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหมั่น
๓๓. คุณประทีป	วิเศษศรี	องค์การบริหารส่วนตำบลโคกหม้อ
๓๔. คุณนิคม	บุญมฤติ	องค์การบริหารส่วนตำบลดงขวาง



รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์
“หลักการวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือนเพื่อนำไปสู่แนวทาง
สำหรับการประเมินคุณภาพชีวิตของชุมชน”

๑. ศ.ดร.อภิชัย	พันธเสน	สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม
๒. ศ.ดร.บุญคง	หันจางสิทธิ์	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๓. ศ.ดร.อารีย์	วิบูลพงศ์	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๔. รศ.ดร.สุธีระ	ประเสริฐสรรพ	คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
๕. รศ.ดร.โกวิทย์	พวงงาม	คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖. รศ.ดร.ธร	สุนทรายุทธ	ศูนย์นวัตกรรมบริหารและผู้นำทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
๗. รศ.สมพร	อิศวิลานนท์	สถาบันคลังสมองของชาติ
๘. รศ.ดร.โสเมสกา	เพชรานนท์	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๙. คุณณรงค์	คงมาก	ผู้ประสานงานภาคใต้
๑๐. คุณสมภาพ	พานทอง	ธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตร



รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์
“การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน”

๑. คุณสมพงษ์	สุทธิวงษ์	หัวหน้าโครงการจังหวัดอุทัยธานี
๒. คุณเสรี	จ้วยพริก	ประธานมูลนิธิกองทุนชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
๓. คุณเนตรดาว	ยังยุบล	ผู้จัดการภาคกลางของสถาบันการจัดการทางสังคม
๔. คุณอุกฤษฏ์	อิสมาแอล	แกนนำในการพัฒนาของชุมชน และที่ปรึกษาป่าชายเลนศูนย์วิจัยป่าชายเลน
๕. คุณยุพิน	ชำนาญ	เลขาธิการสมาคมพัฒนาผู้ประกอบการ
๖. คุณประยงค์	รณรงค์	ปราชญ์ชาวบ้าน
๗. คุณอนุชา	แหสมุท	คณะทำงานจังหวัดพิษณุโลก
๘. คุณสุคนทิพย์	รักแก้ว	รองผู้อำนวยการโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไทยองค์กรชุมชนภาคใต้
๙. คุณพิษณุ	ไชยมงคล	ผู้ประสานงานภาค/หัวหน้าโครงการสนับสนุนภาค
๑๐. พระมหาสุภาพ	พุทธวิริโย	พระสงฆ์



รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม
คู่มือการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวางแผนชุมชน

๑. ศ.ดร.อารี วิบูลย์พงศ์	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๒. รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ	คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
๓. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
๔. ดร.สม นาสะอำน	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์
๕. พระมหาสุภาพพุทธวิริโย	พระสงฆ์
๖. คุณเสรี จัยพริก	ประธานมูลนิธิกองทุนชุมชนเพื่อการพัฒนา ที่ยั่งยืน
๗. คุณเนตรดาว ยังยุบล	ผู้จัดการภาคกลางของสถาบันการจัดการทาง สังคม
๘. คุณอุกฤษฏ์ อีสมาแอล	แกนนำในการพัฒนาของชุมชน ที่ปรึกษาป่าชายเลน ศูนย์วิจัยป่าชายเลน
๙. คุณทรงศิณ สุขโต	นักวิชาการอิสระ



